

Ingrida JAKUBAVIČIENĖ

Moterys Lietuvos sporto arenoje XX a. 3–4-ajame dešimtmetyje: pasirinktas ar primestas vaidmuo

Ingrida Jakubavičienė – humanitarinių mokslų daktarė, Istorinės LR Prezidentūros Kaune projektų ir kultūros renginių koordinatore; adresas: Vilniaus g. 33, LT-44290, Kaunas; el. paštas: ingrida.jakubaviciene@gmail.com; mokslinių interesų sritys – vokiečių visuomeninė-politinė veikla Lietuvoje XX a. 3–4 deš., Klaipėdos kraštas, moterų organizacijos Lietuvoje XX a. 3–4 deš.

Ivadas

Anotacija. Straipsnyje, remiantis šaltiniais, analizuojamas moterų dalyvavimas Lietuvos sportiniame gyvenime XX a. 3–4-ajame dešimtmetyje. Analizuojama moterų iniciatyva kurti moterų sporto organizacijas, dalyvauti varžybose, siekti rezultatų, reprezentuojant Lietuvą sporto turnyruose. Tiriama Kūno kultūros rūmų įtaka bei tautininkų fizinio auklėjimo propaganda ne tik moterų sportui, bet ir visuomenės požiūriui į sportuojančią moterį. Atskleidžiami ryškiausi moterų sporto pasiekimai bei supažindinama su veikliausiu sporto organizatorių darbu. Analizuojami tautininkų politikos sporto atžvilgiu ypatumai, kurie 4-ajame dešimtmetyje susiaurino galimybes moterims savarankiškai organizuoti ir spręsti su moterų sportu susijusias problemas.

Reikšminiai žodžiai: E. Kubiliūnaitė-Garbačiauskienė, moterų sportas, fizinis auklėjimas, tautininkai, Kūno kultūros rūmai (KKR).

Abstract. A number of publications in various national newspapers and other primary sources were studied to analyse women's role in the sporting life of Lithuania in the 1920s and 1930s. The author analyses the initiative of women to take part in various competitions, to strive for victories and to represent Lithuania in the international arena, as well as seeks to expose how the propaganda employed by the Lithuanian Nationalist Party influenced women's sport and the attitude of the society towards professional sportswomen. The most significant victories achieved by Lithuanian sportswomen are listed and the changes in Lithuanian sports policy in the 1920s and 1930s are presented.

Key words: E. Kubiliūnaitė-Garbačiauskienė, women sport, Lithuanian Nationalist Party, Chamber of Physical Culture, physical training.

1918 m. atkūrus Lietuvos valstybingumą, 1920 m. moterys gavo pilietines teises. Tuo metu Lietuvos moterų emancipacija jau buvo gerokai pažengusi: Gabrielė Petkevičaitė-Bitė 1920 m. tapo pirmąja Europoje Seimo pirmininke, šešios moterys buvo išrinktos į Steigiamąjį Seimą, svarstyta Felicijos Bortkevičienės kandidatūra į ministro postą. 1920 m. žymi Lietuvos moterų sportinės veiklos pradžia. Tačiau ši data lietuviams reiškia kur kas daugiau: jos gavo visas teisesines galimybes dalyvauti viešajame gyvenime, aktyvus lietuvių moterų judėjimas įsitraukė į tarptautines moterų organizacijas (Tarptautinę moterų balsavimo sąjungą, Tarptautinę moterų tarybą, Tarptautinę moterų taikos ir laisvės lygą ir kt.). Nuo 1929 m. Lietuvos moterų tarybos narės, dalyvaudamos tarptautinių organizacijų kongresuose, kėlė Vilniaus grąžinimo Lietuvai klausimą, jos atstovavo Lietuvos valstybei Tautų Sąjungoje. Nepaisant drąsių žingsnių politinėje arenoje, moterims įsitvirtinti sporte nebuvo taip paprasta, tai sąlygojo keletas objektyvių veiksnių.

Kadangi šiuolaikinė lietuvių tauta pagal kilmę yra agrarinė, todėl tikra moteris, remiantis valstiečių galvoseną, papildyta katalikiška tradicija, pirmiausia yra gera šeiminkė, sugebanti tvarkyti namų ūkį ir paklusni šeimos interesams; turinti ištekėti ir gimdyti vaikus. Veikiant tokiam požiūriui susiformavo savitas inteligentės tipas, t. y. išsilavinusi moteris, veikli šeimoje, kultūriname bei visuomeniniame gyvenime. Taigi moteris inteligentė, kaip vyro patrioto bičiulė, turėjo būti lietuviybės skleidėja, užsiimanti visuomenine veikla [54]. Panašus modelis išliko ir Lietuvos sporto gyvenime: moterys sportavo vyrų įkurtuose klubuose ir jų vadovaujamos. Tai lėmė tradicinis lietuvių visuomenės požiūris, jog moteris yra silpnesnės prigimties, todėl nuspelno nuolatinės protingo vyro kontrolės. Atsisakyti vyrų kontrolės ir savarankiškai veikti reikė plaukti prieš srovę, o tam reikėjo drąsos ir jėgų.

XX a. 3-iojo dešimtmečio pradžioje sportas dar nebuvo suvokiamas kaip reikšminga visuomenės kultūros dalis ir buvo vertinamas kaip beprasmiškas laiko švaistymas. Valstybės reikalu sportas Lietuvoje tapo gana vėlai. Didžiausias dėmesys teiktas fizinio lavinimo pratimams, kurių tikslas buvo išugdyti puikų kariškį. Nors sportas Europoje XX a. pradžioje tapo svarbia tautų ir valstybių įvaizdžio dalimi, tačiau tiesioginiu valstybės reikalu tapo tik XX a. 4-ajame dešimtmetyje. 1932 m. Lietuvos Prezidentas paskelbė „Kūno kultūros įstatymą“. Pagal šį įstatymą kūno kultūros priežiūra atiteko Švietimo ministerijai, o visos „gimnastikos, sporto ir kitos kūno kultūros organizacijos priklausė rūmams“ [2]. Įkūrus Kūno kultūros rūmus, sportas Lietuvoje buvo biurokratizuotas. 4-ojo dešimtmečio viduryje tautininkai greta nacionalizmo stiprinimo suaktyvino fizinį auklėjimą bei kūno kultūros propagandą visuomenėje. Moterys buvo kviečiamos aktyviai sportuoti, rūpintis savo sveikata. Suprantama, jog moterų sportas buvo labiau siejamas su sveikata ir kūno kultūra, kadangi iš moters tikėtasi ne rekordų, bet stiprios darbininkės ir būsimos sveikų palikuonių gimdytojos vaidmens. Buvo iškelta motinos sveikatos svarba, todėl moters kūno stiprinimas tapo valstybės politikos dalimi.

3-iajame dešimtmetyje jaunos moterys susidomėjo sportu kaip nauja savęs išraiškos forma. M. Baronaitė taip apibūdino šį lietuvių atradimą: „Moteriai savo kūno judesių pajutimas – bėgant, šokant, verčiantis – atvėrė jai akis ir parodė naują kelią į sveikatą, natūralų grožį. Sporto pagalba, moteris atrado prarastą judesio džiaugsmą“ [6]. Nepaisant moterų pastangų sportuojant rūpintis savo, o kartu ir ateinančių kartų sveikata, moterų sportavimas sukėlė daug kalbų visuomenėje.

Nuo 1921 m. rengtuose populiarų sporto šakų (lengvosios atletikos, krepšinio, futbolo, šaudymo, stalo teniso, teniso, plaukimo) Lietuvos čempionatuose, sporto šventėse, tarptautinės varžybose pamažu ėmė dalyvauti ir moterys. Moterų aktyvesniam sportavimui didelę įtaką darė Lietuvos fizinio auklėjimo sistema, kuri apėmė fizinį lavinimą, dvasinį ir intelektualinį ugdymą. Lietuviškos fizinio auklėjimo sistemos teorinius pagrindus paklojo Stasys Šalkauskis, Antanas Maceina, Antanas Jurgelionis, Karolis Dineika ir kiti [49]. Fizinio auklėjimo sistema labai pasitarnavo mergaičių ir moterų emancipacijai, jų naujo įvaizdžio visuomenėje kūrimui, aktyvumo, pilietinės drąsos skatinimui. Fiziniais pratimais ir žaidimais, varžybomis buvo lavinamos ne tik fizinės ypatybės, bet ir ugdoma meilė aplinkai ir artimui, formuojamos reikiamos būdo savybės, savigarba, garbingos sportinės kovos įpročiai.

Kur kas sunkiau tyrinėti lietuvių moterų sportą Klaipėdos krašte, kadangi čia veikė vos dvi lietuvių sporto draugijos. Lietuviai sportininkai vokiečių sporto klubuose sudarė labai mažą dalį, dar mažiau juose sportavo lietuvaitės. Nuo 1926 m. visos Klaipėdos karšto sporto draugijos priklausė Lietuvos sporto lygai. Iki 1931 m. vyko gražus Lietuvos ir Klaipėdos krašto sportininkų bendradarbiavimas. Tačiau jis 1933 m. nutrūko dėl vokiečių sporto klubų išprovokuoto konflikto. Klaipėdos

krašto vokiečių sporto klubų diskvalifikacija truko iki 1938 m. lapkričio 1 d., t. y. iki karo padėties Klaipėdos krašte atšaukimo [47]. Aktyvesnė lietuvių moterų sportinė veikla Klaipėdos krašte prasidėjo nuo 1934 m., kada prie „Santaros“ buvo įsteigta Sporto organizacija (SSO), veikusi iki 1939 metų.

Tyrimo problema ir aktualumas. Istoriofografija moterų sporto klausimu nėra gausi. Plačiausiai žinomi yra Jono Narbuto [50, 51] bei Stanislovo Stonkaus [52] darbai, Algimanto Bertašiaus sudarytas „Lietuvos sporto žinynas“ [44]. Vertingų duomenų pateikiama „Lietuvos sporto enciklopedijoje“ [49]. Tačiau juose moterų sportinė veikla yra aptariama epizodiškai, daugiausiai pažymimi tik sporto varžybų rezultatai. Todėl siekiant giliau patyrinėti moterų siekį įsitvirtinti Lietuvos sporto arenoje ir išanalizuoti, kaip ir kokių rezultatų joms pavyko pasiekti, buvo pasitelkta anuometinė periodika („Sportas“ – 1923–1928 m., „Mūsų sportas“ – 1931–1932 m., „Kūno kultūra ir fizinis auklėjimas“ – 1934–1940 m., „Sporto tribūna“ – 1933–1935 m., „Kūno kultūra ir sveikata“ – 1933–1934 m.) bei Kūno kultūros rūmų oficialūs leidiniai ir dokumentai. Analizuoti ano meto kūno kultūros ir sporto lietuvių teoretikų Algirdo Vokietaičio, Vytauto Augustausko, K. Dineikos, A. Jurgelionio, M. Baronaitės, Vinco Petronio bei kitų darbai. Kalbant apie moterų sportą Klaipėdos krašte paminėtina P. Žostautaitė, kuri pirmoji pastebėjo, kad vokiečiai sportine veikla dangsto politines akcijas ir sporto klubų narių dalyvavimą nacistinėse organizacijose. Tačiau plačiau moterų sportinės veiklos ši istorikė netyrė [53]. Vokiečių istorikas Algirdas Fugalevičius tyrimuose objektyviai atskleidžia Klaipėdos krašto vokiečių sporto organizacijų politinę veiklą ir nenorą taikytis prieš esamas lietuviškos tvarkos. Pagrindiniais veiksniais, neigiamai paveikusias vokiečių sportą trečiajame dešimtmetyje, jis laiko karo padėties įvedimą 1926 m. ir lietuvinimo politiką Klaipėdos krašte, o ketvirtajame dešimtmetyje išskiria 1932 m. paskelbtą Kūno kultūros įstatymą [46]. Naujausius tyrimus apie Klaipėdos krašto vokiečių sporto organizacijų veiklą paskelbė straipsnio autorė [47]. Tačiau minėtos publikacijos didelė dalimi yra susijusios su sporto ir politikos sankirtomis, o ne konkrečiais moterų sportinės veiklos tyrimais. Todėl moterų vaidmens Lietuvos sporte klausimas ilgą laiką nesulaukė tyrinėtojų dėmesio.

Straipsnio objektas – moterų dalyvavimas Lietuvos sporto gyvenime XX a. 3–4-ajame dešimtmetyje. Straipsnio tikslas – ištirti Lietuvos moterų sportinės veiklos kryptis, moterų vaidmenį sporto organizacijose. Kelti šie uždaviniai: 1. Išanalizuoti moterų iniciatyvą steigiant sportines moterų komandas, Moterų komitetą, propaguojant kūno kultūrą bei reprezentuojant Lietuvą sporto turnyruose. 2. Ištirti, kokią įtaką moterų sportui darė valdančiųjų tautininkų politiniai sprendimai bei Kūno kultūros rūmų vadovybės nurodymai. Teoriniai tyrimo pagrindai – pirminių šaltinių bei istoriofografijos analizė. Tyrimo metodika – iškeltiems uždaviniams spręsti naudoti šie metodai: istoriofografinis, analizės ir sintezės, pirminių šaltinių ir literatūros analizės.

1. Aktyvios moterų saviraiškos sporte etapas 1920–1932 metais

XX a. 3-iajame dešimtmetyje moterys labai aktyviai įsitraukė į jaunos Lietuvos respublikos gyvenimą. Sportas nebuvo išimtis. Moterys nuo pat pirmųjų dienų dalyvavo kuriant sporto organizacijas. 1919 m. gegužės 18 d. įkurtos Lietuvos sporto organizacijos steigėjų tarpe greta Stepo Garbačiausko, Petro Olekos, Viktoro Jasaičio, dr. mjr. Prano Šližio, Adolfo Sruogos atrandame ir Jaunavičiūtė-Krėpienė. Tarp 1920 m. rugsėjo 15 d. įkurtos Lietuvos fizinio lavinimo sąjungos (LFLS) steigėjų buvo Elena Kubiliūnaitė. LFLS pirmininku tapo K. Dineika, vicepirmininku – P. Oleka, sekretore – E. Kubiliūnaitė [50]. LFLS veikloje daug pasidarbavo žymios sportininkės Arija Karnauskaitė-Ingelevičienė, Juzė Dzindziliauskaitė-Jazbutienė. 1922 m. vasario 1 d. Kaune pasirodė pirmojo periodinio sporto leidinio „Lietuvos sportas“ pirmas numeris. Jo redaktorė buvo E. Kubiliūnaitė. Leidinyje buvo skelbiama ne tik Lietuvos, bet ir plati užsienio sporto apžvalga, pateikiama nemažai patarimų pradedantiems sportuoti bei sporto organizatoriams. Tačiau dėl lėšų trūkumo, išleidus 12 numerių, 1922 m. spalio pabaigoje „Lietuvos sporto“ leidyba nutrūko. 1922 m. kovo 22 d. įsteigus Lietuvos sporto lygą – aukščiausią Lietuvos sporto organą, jos statutą pasirašė ir E. Kubiliūnaitė-Garbačiauskienė ir A. Ingelevičienė. Atskiroms sporto šakoms tvarkyti prie LSL buvo įsteigti atskiri komitetai. Moterų komitete dirbo pirmininkė E. Garbačiauskienė, narės A. Bulotaitė, A. Vaitelytė-Mačiuikienė [50]. Vėliau prie moterų komiteto darbo prisijungė Savickaitė-Reklaitienė, G. Rimkaitė, Mažonytė ir J. Gaižulytė. Akcentuotina, kad Moterų komiteto pastangomis Lietuvos moterys buvo priimtos į 1921 m. įsteigtą Tarptautinę moterų sporto federaciją (FSFI) ir kartu įgijo teisę dalyvauti tos organizacijos kas ketveri metai rengiamose olimpiadose. Tačiau nuo 1928 m. moterims pradėjus dalyvauti bendrose olimpiadose, FSFI buvo likviduota [50]. Moterų sporto komitetas oficialiai veikė nuo 1923 m. gruodžio 2 d. iki 1932 m. spalio 1 d. [44]. Ji buvo uždaryta, nes nuo 1932 m. spalio 1 d. ėmė veikti Kūno kultūros rūmai, kuriems vyriausybės buvo pavesta rūpintis visais sportininkų reikalais.

Svarbiu faktu, kalbant apie moterų norą sportuoti ir steigti moterų sporto klubus, laikytina Joanos Šulginienės, „Sporto“ laikraščio (1923–1938 m.) redaktorės, ir jos vyro, dviračių sporto entuziasto J. Šulgino iniciatyva įsteigti moterų sporto mėgėjų ratelį. Šis moterų sporto ratelis buvo unikalus tuo, kad tai buvo vienintelė moterų sporto organizacija Pirmosios Lietuvos respublikos laikotarpiu. Joje pirmuosius žingsnius sporto aukštumų link pradėjo ir to meto žymiausia lengvaatletė rekordininkė bei krepšinininkė Paulina Radziulytė-Kalvaitienė [50]. Deja, šios organizacijos gyvavimas buvo labai trumpas, nes klubo programoje esant labai mažai sportinių varžybų jos narės perėjo į stipresnę organizaciją LFLS ir ratelis buvo likviduotas.

3-iajame dešimtmetyje moterys turėjo laisvą pasirinkimą, kaip intensyviai sportuoti, kokią sporto šaką pasirinkti ir

kokių rezultatų siekti. Amžininkai rašė: „Šiandien moteris ir kūnu, ir siela yra atsidavusi tiek žiemos sportui, tiek plaukimui, lengvajai atletikai. Ji pati nusprendžia, kurią sporto rūšį jai pasirinkti. Ji gerai supranta kūno lavinimosi reikalą ir pasirenka tą sporto sritį, kuri jos supratimu gali daugiausia išlavinti jos kūno jėgas. Apskritai, jeigu moteris pasirenka kurią nors sporto sritį, kurį jos supratimu gali daugiausia išlavinti jos kūno jėgas, tai ta sporto sritis suteikia jai savotiško pasitenkinimo, džiaugsmo“ [23].

1920 m. mergaitės sportininkės pradėjo praktikuoti krepšinį ir lengvąją atletiką. Mergaitės sportininkės buvo pirmosios, kurios Vytauto parke įrengė pirmą krepšinio aikštelę ir joje pradėjo pirmus krepšinio praktikos žingsnius. Daugiausia nuopelnų organizuojant moteris į sportines komandas priskirtina Elenai Kubiliūnaitei-Garbačiauskienei. Ji gimė 1900 m. lapkričio 14 d. Totoriškyje, Rokiškio aps. Pirmojo pasaulinio karo audros nublokšta į Rusiją, ten baigė vidurinę mokyklą ir 1920 m. grįžo į Lietuvą. Apsigyvenusi Kaune ji netrukus įstojo į jau veikiančią Lietuvos sporto sąjungą (toliau LSS). Šioje organizacijoje ji buvo pirmoji narė moteris. E. Kubiliūnaitė visa siela pasinėrė į nepriklausomos Lietuvos sportinį gyvenimą. Sportinį aktyvumą sustiprino ir jos vedybos su žymiu ano meto sportininku Stepu Garbačiausku. Šeimyninis duetas tapo veikliais sportinio gyvenimo dalyviais. E. Garbačiauskienė kaip sporto korespondentė 1924 m. dalyvavo Paryžiaus olimpiadoje ir buvo Lietuvos moterų atstovė tarptautinėje moterų sporto organizacijoje [50].

1920 m. moterų sporto komanda įsikūrė ir Kauno šaulių sąjungoje. Moterų komandai, kuri turėjo dvi sekcijas: kovos žaidimų ir lengvosios atletikos, vadovavo S. Mantautienė-Pūtvytė. 1922 m. kovo mėn. Kauno moterys šaulės suorganizavo stiprią krepšinio komandą, kuri žaisdama pirmąsias draugiškas rungtynes su LFLS moterų komanda laimėjo rezultatu 14:12. Šaulės dalyvavo ir pirmose Lietuvos moterų krepšinio pirmenybėse 1922 m. rugsėjį. Moterys šaulės lengvaatletės dalyvavo antrose Lietuvos lengvosios atletikos pirmenybėse 1922 m. rugpjūčio 12–15 d. Čia dalyvavo šaulės Bronė Žukauskaitė, M. Švelnytė, Vasiliauskaitė, Gricaitė ir kitos [11]. 1922 m. Šaulių sąjungoje sportavo 51 aktyvi sportininkė. Tuo laiku buvo jaučiamas didelis sporto vadovų trūkumas. Ši sportinio veikimo kliūtis buvo pradėta šalinti tik 4-ojo dešimtmečio pradžioje.

Nors moterys nuo pat pirmųjų Lietuvos nepriklausomybės metų įsiliejo į bendrą sporto sąjūdį, tačiau dar gana ilgai sportininko idealas buvo siejamas su vyru. Aktyvesnei moterų veiklai trukdė plačiai įsikerojęs neigiamas požiūris į moterį sportininkę, taip pat lėšų stygius. Tačiau Vakarų Europos valstybėse požiūris kito ir niekas į sportuojančią moterį nežiūrėdavo neigiamai. 3-iajame dešimtmetyje sportas Lietuvoje tebuvo mėgėjų užsiėmimas, sportininkų profesionalų nebuvo, o aktyviai sportuoti galėjo tik tie, kuriems pavykdavo treniruotes ir varžybas suderinti su darbu. Daugelis žymių vyrų sportininkų už puikią sportinę karjerą turėjo būti dėkingi savo darbdaviams. Periodikoje pavyko aptikti šios anuomet žinomos viešos paslapties įrodymą: „Suteikimas darbo jo neturinčiam futbolininkui yra visai gyvenimiškas, neturįs nė pėdsakų profesionalumo

reiškiny, nes pinigai mokami ne už žaidimą, bet už darbą įmonėje. Reikia tik džiaugtis, kad atsiranda tokių mecenatų, kurie suteikia reikalingiems gabesniems futbolininkams darbo ir sąlygas tobulėti bei praturtinti mūsų futbolininkų eiles gabesniais nariais, kurie be tų sąlygų būtų futbolui žuve“ [14]. Sportinė daugelio sportininkų veikla rėmėsi tik visuomeniniais pagrindais, šis darbas nebuvo apmokamas, priešingai, ne kartą dar tekdavo pridėti iš savo kišenės. E. Kubiliūnaitė nebuvo išimtis – dieną ji dirbo valdiškoje tarnyboje (1922–1926 m. tarnavo Švietimo ministerijoje, o 1928–1930 m. dirbo Lietuvos universiteto bibliotekoje), o vakarais ir laisvadieniais sportavo [50].

Pagal FSI 1924 m. Paryžiuje išleistą almanachą, iki to meto Lietuvoje registruotų 12 moterų rekordų (lengvoje atletikoje) E. Garbačiauskienei priklausė septyni: 60 m, 200 m bėgimo, į aukštį, į tolį, disko, ieties, rutulio ir trikovės. Stebėtis nereikėtų, kadangi ano meto sportininkai buvo įvairių galų meistrai, jie gerai išmanė ne vieną sporto šaką ir esant reikalui galėjo ne vienoje atstovauti savo klubui ar šaliai. Pavyzdžiui, vienas ir tas pats sportininkas galėjo būti puikus futbolo komandos vartininkas bei atstovauti Lietuvai tarpvalstybinėse krepšinio varžybose. Kombinacija futbolininkas ir krepšinininkas buvo ypač dažna tarp ano meto Lietuvos sportininkų, taip pat futbolininkas ir atletikos meistras; futbolininkas ir lengvaatletis (skritulio stūmėjas, trikovės meistras), krepšinininkas; žinoma, nereti būdavo ir vienos sporto šakos kultivuotojai [37]. Tokia praktika vyravo ir tarp moterų sportininkių.

Prisiminimuose E. Garbačiauskiene atskleidžia, jog skleisti sporto idealus tik ką nepriklausomybę atgavusioje Lietuvoje nebuvo lengva: „Karo nualintoj, svetimų armijų batus numindžiotoj tėvynėj tik skurdas ir vargas tebuvo. Kas tada galvojo apie sportą, fizinį auklėjimą mokyklose, o dar labiau, kam galėjo ateiti į galvą sportuojanti moteris? Bet gyvenimas ir sunkiausiu laiku savo gamtos dėsnį prisilaiko: *homo–ludens homo* (tik besidžiaugiantis žmogus lieka žmogus). Tačiau jaunimas ieškojo fizinių judesių; neužteko po mokyklos tik namiškiams pagelbėti. <...> Reikėjo žaidimų, džiaugsmo ir kontakto su bendramečiais, ką dažniausiai surasdavo už mokyklos sienų“ [50]. Populiarinti sportą Lietuvoje buvo sunku ir dėl to, kad laikinąja sostine tapusiame Kaune nebuvo gerai įrengtos sporto aikštės. Po didelių pastangų iš Kauno miesto valdybos buvo iškovotas pelkėtas žemės sklypas sporto reikalams, kur 1924 m. įrengtas pirmasis Lietuvos stadionas. E. Garbačiauskiene, net ir nebūdama diplomuota kūno kultūros specialistė, labai greitai užčiuopė jaunimo poreikį judėti, džiaugtis gyvenimu, siekti rezultatų. Šis supratimas atėjo iš asmeninės praktikos: „Neturėjau nei gimnastikos, nei sporto diplomo ar organizaciniam darbui patyrimo, nes ką tik buvau baigusi gimnaziją. Man daug padėjo įgytos žinios, lankant karo metu Peterburge Pakrovskąją gimnaziją karininkų vaikams, kurioje kiekvieną rytą didelėje gražiai įrengtoje salėje susirinkdavo visos klasės maldai, du kartus per savaitę turėjome gimnastiką, baletą ir šokius. <...> Dirbant Švietimo ministerijoj, nuo 1920 m. matomas trūkumas ir reikalingumas fizinio auklėjimo jaunimui mokyklose ir už jos ribų pastūmėjo mane į sporto organizavimą. Nebuvo

laiko dairytis ir laukti iš kur nors atvykstančių specialistų arba tikėtis visuomenės supratimo bei priėjimo. 1920 m. dar mažai ką galėjome padaryti. Žiemą rinkdavomės į LSS įrengtą čiuožyklą Daukanto gatvės kampe. Nedaug buvo gerai čiuožiančių mergaičių ir vyrų, bet draugiška nuotaika vyravo čiuožiančiųjų tarpe. Vasarą treniravomės krepšinį ir nemažai laiko pašveddavom atletikai ir gimnastikai“ [50].

Didžiausias E. Garbačiauskiene, tikrosios krepšinio pradininkės, nuopelnas – šios sporto šakos populiarinimas Lietuvoje. Šiandien visuomenei mažai žinoma, jog pirmuosius krepšinio daigus Lietuvoje sodino moterys: joms krepšinis buvo estetiškas, patrauktas ir gražus sportinis žaidimas. Pirmosios krepšinį Lietuvoje ėmė žaisti A. Ingelevičiūtė, A. Karnauskaitė, A. Mačiuikienė, E. Garbačiauskiene, A. Bulotaitė ir G. Rimkaitė. E. Garbačiauskiene prisiminimuose rašė: „Pasirinkome aikštelę <...>. Įrengėme persirengimo patalpą „kėgelbane“, įsigijome kamuolį ir pastudijavę įvairias sporto šakas pasirinkome basketbolą-krepšinį, kaip kolektyvinį, visapusiškai lavinantį kūną – estetinį sporto žaidimą. <...> Pritaikė tinkamą apsirengimą ir apavą, beveik kasdien atėdavom treniruotis“ [52]. Naujo žaidimo pradininkės pasirinko krepšinį ir kaip veiksmingą būdą siekiant populiarinti sportą tarp moterų. E. Garbačiauskiene tvirtino: „Mes, pradininkės, labai jautėme tą svarbų žingsnį mūsų atsikuriančiai tėvynei duoti pradžią moterų sportui ir įrodyti, kiek vertingas, patrauktas ir gražus yra krepšinis, <...>, kad per jį bus galima išvystyti su kitais klubais tautinius ir tarptautinius ryšius“ [52].

Krepšinio entuziastės žinias apie naują žaidimą skleidė visų pirma savo asmeniniu pavyzdžiu. „Geroj vietoj įrengta aikštelė Vytauto kalne prie didžiojo pasivaikščiojimo tako <...> davė progos pažiūrėti, kaip treniruojasi mergaitės, – pasakoją Garbačiauskiene. – Tokios mergaičių pratybos pritraukdavo nemažai žiūrovų, sudomino jaunimą, ir dalyvių kaskart gausėjo. Pasirodė „Aušros“ gimnazijos mergaitės, atėdavos Šaulių sąjungos narės, kurios netrukus sudarė savo komandas ir įrengusios savo aikštes treniravosi“. „1921 m. prie LFLS įsteigus moterų sekciją, pradėta rungtyniauti tarp moterų krepšinio komandų. Vyrų, praeidami pro mūsų aikštę, pradėjo ne juokais pagriebti mūsų kamuolį ir bandė jį įmesti į krepšį. Vyrų susidomėjimas šia „bobiška zobova“ augo labai lėtai. „Kai 1922 m. Lietuvos sporto lyga paskelbė Lietuvos krepšinio pirmenybes, tai į jas įsirašė tik keturios ir tik moterų komandos. Priartėjus pirmenybių datai, aikštėje pasirodė tik dvi moterų komandos: LFLS I ir Šaulių sąjungos I. Rungtynes laimėjo LFLS I, kuri tapo pirmu Lietuvos krepšinio meistriu. LFLS I komandoje žaidė A. Vaitelytė, E. Garbačiauskiene, A. Karnauskaitė, A. Bulotaitė ir G. Rimkaitė (kitur nurodoma, jog žaidė J. Gaižulytė, o ne Vaitelytė.), nugalėjusios Šaulių sąjungos I, kurioje žaidė J. Šulginiene, M. Valiulytė, J. Škėmaitė, G. Sarapinienė, B. Žukauskaitė [50].

Tikrosios Lietuvos krepšinio pradininkės – moterys, bet ne vyrų, nes 1922 m. ne tik Kaune, bet ir visoje Lietuvoje nė vienas sporto klubas nebuvo suorganizavęs vyrų krepšinio komandos ir todėl jos nepasirodė pirmenybėse. Vyrams tuomet labiau imponavo futbolas, bet ne švelnus krepšinis. Pasak Garbačiauskiene, „1923 metais krepšinis

moterų tarpe bujojo. Surengtos pirmenybės buvo labai skaitlingos komandomis ir tarp jų esant nevienodam pasiruošimui jos buvo prarastos A ir B grupėse. <...> A grupėje nugalėjo LFLS, o B grupėje – Moterų sporto mėgėjų ratelio (MSMR) krepšininkės“ [52]. E. Garbačiauskienės vaidmuo populiarinant Lietuvos sporto karaliumi 4-ojo dešimtmečio pabaigoje tapusį krepšinį yra didžiulis. Tikroju krepšinio mokytoju Lietuvoje laikytinas ne Steponas Darius, kurio knygelė „Basketbolo žaidimas (Krepšiasvydis) ir Lietuvos sporto lygos oficialės basketbolo taisyklės 1926–1927 metams“ išmokė lietuviams taisyklingai žaisti krepšinį. Šią vietą turėtų pelnytai užimti E. Garbačiauskienė. Prisiminimuose ji rašė: „Darius nebuvo įvedusiu krepšinį Lietuvoje. Kai jis pasirodė sporto dalyvių tarpe, tai krepšinis jau buvo smarkiai įsivyravęs Kaune, nors tik tarp moterų. Aš jau tada turėjau parašiusi krepšinio taisykles, vadovaudamasi gautomis iš YMCA, Europos centro Paryžiuje išleistomis taisyklėmis, ir ruošiausi išleisti – reikėjo tik lešų ir Valdybos pritarimo. Valdyboj lešų labai stokodavo, o ypač moterų sporto reikalui nedaug buvo galima tikėtis. Tuo pat laiku pasirodė Stepas Darius. Sakėsi krepšinį žaidęs Amerikoje. <...> Keletą kartų susitikome pas mus namuose ir kartu peržiūrėję radome, kad jos atitiko amerikiečių taisykles. Pagalvojau, kad Dariaus vardu išleisus, būtų populiariau, nes kaip visur, taip ir pas mus – iš kitur atvykusiems daugiau tikima, o tuo metu mums amerikiečiai labai imponavo. Bendros idėjos labui, perdaviau jam paruoštas taisykles išleisti, juo labiau kad jis sutiko išleidimo lėšomis pasirūpinti. <...> Kai pamačiau išleistas taisykles – netikėjau savo akim, nes skaitant įvadą radau neteisingas žinias, iškraipytus faktus ir sufabrikuotus įvykius. Ypatingai toje vietoje, kur pasakyta „1922 m. pavasarį balandžio 23 d. įvyko pirmos draugiškos basketbolo rungtynės tarp LFLS ir rinktinės komandų, kurios davė basketbolo pradžią Lietuvoje“ [50]. 1960 m. Kęstutis Čerkeliūnas rašydamas apie sporto pradininkų Stepo ir Elenos Garbačiauskų šešiasdešimtmečio sukaktį teigė: „Nesuklysimė pasakę, jog jei užkliudome lietuviškojo sporto užuomazgą, tai jokiais svarstyklėmis negalima pasverti, kieno didesni nuopelnai: Garbačiausko ar Kubiliūnaitės“ [45].

E. Garbačiauskienė savo prisiminimuose išdėsto nuoskaudas, jog anuomet į moterų darbą ir siūlomas idėjas nebuvo tinkamai atsižvelgiama, todėl ir krepšiniui buvo lemta išpopuliarėti tik S. Dariaus vardu išleidus krepšinio taisykles. Kita vertus, dėl susidariusios padėties S. Darius nėra didžiausias kaltininkas. Savo krepšinio vadovėlio įžangoje nurodė, kokiu būdu jam buvo suteikta garbė išleisti šią knygelę: „Tais pačiais metais (1922 m.) p. Kubiliūnaitė-Garbačiauskienė ėmėsi rašyti vadovėlį, bet man, kaip grįžusiam iš Amerikos J. V. ir turinčiam pakankamai medžiagos ir šiek tiek praktiško patyrimo, LFLS valdyboje kilo pageidavimas, kad aš parašyčiau minėtas taisykles“ [50]. Taigi, ne S. Darius nustūmė Lietuvos krepšininkes į užribį, bet tuometinės LFLS valdybos nariai vyrai. Ši krepšinio pradininkų istorija parodo, jog labai gajus buvo nepasitikėjimas moterų darbu, o visuomenė informaciją mieliau priėmė iš vyro autoriaus. 3-iam dešimtmetyje apie moterų kūno kultūrą knygas išleido taip pat tik vyrai. Štai 1924 m. K. Dineika išleido „Moters kūno

kultūrą“, kurios turinys apima moters sveikatos ir grožio idealus ir nusižengimus, kūno trūkumų pataisymą, jausmų kultūrą, kūno lavinimą, kvėpavimo gimnastiką, žaidimus, moters kūno kultūros istoriją Lietuvoje [16]. Moterys moterų sporto ir fizinio lavinimo klausimu ims viešai kalbėti tik po dešimtmečio.

E. Garbačiauskienė daug nuveikė kartu su LFLS moterų sekcija organizuodama lengvosios atletikos varžybas ir populiarindama įvairias sporto šakas tarp moterų. 1922 m. rudenį pirmą kartą organizuotas lauko bėgimas moterims. Bėgimas įvyko Ažuolyne. Jame dalyvavo 7 mergaitės: A. Vaitelytė, A. Karnauskaitė, M. Pakarklytė, Savickaitė, Gudaitytė, Skalandžiūtė ir Juknaitė, kurios ilgainiui taps žymiomis sportininkėmis. 1923 m. liepos 15 d. Ažuolyne suruošta LFLS moterų sporto sekcijos moterų pirma sporto šventė, kurioje dalyvavo daugiau nei 20 mergaičių. Šventės programą sudarė gimnastika, o toliau ėjo lengvoji atletika. Šių varžybų metų buvo pasiekti keli nauji Lietuvos rekordai. 1926 m. lengvosios atletikos pirmenybėse Klaipėdoje moterų sekcijoje laimėjimus susižėrė Paulina Radziulytė (LFLS): 60 m – 8,2 s; 200 m – 29,4 s; 1000 m – 3:50,4 min., į aukštį – 1,31 m. [50]. 3-iojo dešimtmečio viduryje moterų varžybose dalyvavo vis daugiau komandų, sportininkų rezultatai kasmet gerėjo. Tačiau nepaisant dedamų pastangų, moterų sporto rezultatai visuomenei atrodė nepakankami, todėl jų dalyvavimas olimpinėse žaidynėse ir kelionės finansavimas net nebuvo svarstomi.

Remiantis E. Garbačiauskienės atsiminimais, galime teigti, jog tarp moterų būta vilčių dalyvauti olimpinėse žaidynėse ir atstovauti Lietuvai. 1921 m. įsteigus prie LFLS moterų sekciją ir vėliau Lietuvai įstojus į moterų sporto federaciją FSFI Paryžiuje, moterys labai norėjo vykti į moterų sporto olimpiadą Paryžiuje, bet, pasak E. Garbačiauskienės, „tai buvo pasaka, nes nebuvo pinigų, o dar mažiau visuomenės supratimo mus paremti, nors tuo metu mūsų mergaičių sportinis pajėgumas nebuvo jau taip tolimas nuo kitų valstybių moterų pajėgumo. Kas dabar mano mintis pateisina, tai futbolininkų vykimas 1924 m. į Paryžiaus olimpiadą. Nors mums tada gal būtų geriau pavykę, kaip futbolininkams“ [50]. Kadangi moterims būdinga greičiau pamiršti nuoskaudas, tikėtasi vėliau sulaukti olimpinį startų. LSL Moterų komitetas ypač ruošėsi būsimoms olimpiadoms, kurios tapo akstiniu visoms sportininkėms aktyviau dirbti [13]. Tačiau nei 1928 m., nei kitose Olimpinėse žaidynėse iki 1940 m. Lietuvos moterys taip ir nepasirodė.

3-iojo dešimtmečio viduryje sportininkai skaudžiai juto ne tik skurdžią sporto aplinką (aikštynų, sporto literatūros bei inventoriaus trūkumą), bet neretai gana atsainų visuomenės ir vyriausybės požiūrį į sportą bei jo reimą. „Kai kurie aukšti asmens net yra pareiškę, kad jie sporto nepripažįstą. Jie sako: „Susodinsime jus Klaipėdoj į laivą ir nuvešime į Amsterdamo olimpiadą, o ten žinokitės sau“ [36]. Sportas ilgą laiką nebuvo tapatinamas su visuomeninio ar kultūrinio gyvenimo dalimi, sportininkų treniruotės apibūdinamos kaip tuščias laiko švaistymas, o pasiekimai nelaikyti vertais tautos pasididžiavimo.

Moterų komandas stiprino ir auganti karta. Mokyklose buvo steigiami mergaičių sporto klubai. Štai Marijampolės

Rygiškių Jono gimnazijoje 1923 m. buvo įsteigtas berniukų sporto klubas „Vaidotas“ ir mergaičių klubas „Mirga“. 1926 m. į Pavasarininkų kongresą atvyko sporto klubai iš įvairių mokyklų: iš Rokiškio atvyko komandos „Kęstutis“ ir „Birutė“, iš Utenos „Žaibas“ ir „Laima“, iš Vilkaviškio „Tauras“ ir „Žibutė“, iš Šiaulių „Žaibas“ ir „Žaibietės“, iš Telšių „Džiugas“ ir „Laimutė“, Marijampolės „Paris“, Rudaminos „Šarūnas“, Kauno „Vytis“ ir kt. [50]. Pavasarininkų kongrese susirinkę gausūs mergaičių sporto klubai liudija, jog mergaičių kūno kultūrai mokyklose buvo skirtas didelis dėmesys.

Moterų sportui didelę reikšmę turėjo pavienių entuziastų finansinė ir moralinė parama. 1925 m. rugpjūčio 30 d.–rugšėjo 15 d. buvo surengtas pirmasis operos dainininkės Vincės Jonuškaitės įsteigtos krepšinio taurės turnyras. Šią taurę laimėjo LFLS krepšinininkės (Juzė Dzindziliauskaitė, Elena Eimamitytė, V. Steponaitytė, M. Vaicekauskaitė, M. Biečiauskaitė), finale 20:2 nugalėjusios „Makabi“ žaidėjas [52]. Pažymėtina, jog moterų sportą aktyviausiai ir dosniausiai glėbojo pačios moterys. Žymiausias Kauno ponios tapo moterų sporto mecenatėmis. Didelės pagarbos nusipelnė ne tik nuoširdžiausia krepšinininkė mecenatė V. Jonuškaitė-Zaunienė, bet ir gausūs būrys kultūros žvaigždžių ir politikos veikėjų žmonų: Ona Mašiotienė, Aleksandra Volterienė, Valerija Čiurlionytė-Karužienė, Olga Dubeneckienė, Ona Yčienė, Raupienė, Linartienė, Adelė Galaunienė, Veronika Černienė, J. Indrašūnienė ir kitos.

XX a. 3-iojo dešimtmečio pabaigoje įsikūrė dar daugiau sporto klubų, kurie turėjo ir moterų komandas. Moterys susižavėjo daugeliu kitų sporto šakų: tenisu, stalo tenisu, šaudymu, dailiuoju čiuožimu, tinkliniu, plaukimu, dviračių sportu. Žymiausia Lietuvos tenisininkė Veronika Ščiukauskaitė jau 1921 m. pirmame Kauno miesto turnyre sugebėjo pasirodyti kaip gabiausia ir geriausia sportininkė, todėl ilgą laiką puošėsi moterų teniso meistrės vardu Lietuvoje ir už Lietuvos sienų [50]. Seserys V. ir Jadvyga Ščiukauskaitės puikiai pasirodė 1930 m. rugpjūčio pabaigoje Kaune surengtame tarptautiniame teniso turnyre, kuriame dalyvavo Latvijos ir Estijos tenisininkai [50]. Pažymėtina, jog aukštų rezultatų V. Ščiukauskaitė bei jos sesuo Jadvyga pasiekė be profesionalių trenerių pagalbos, o savarankiškai išmokiusis žaisti tenisą, iš pradžių net neturėdamos tinkamų raketų. Greitai moterys pamėgo stalo tenisą, kurį į Lietuvą „atvežė“ studentai, studijuojantys užsienyje bei užsienio atstovybių diplomatai.

Stalo teniso pradininkas Lietuvoje – Kauno „Makabi“ sporto klubas. Pirmasis stalo teniso turnyras Lietuvoje įvyko 1925 m., kurio čempionais tapo Ona Gurvičaitė ir Jokobas Šimensas (abu priklausė „Makabi“ klubui).

Žymiausiomis stalo tenisininkėmis čempionėmis tapo O. Gurvičaitė, L. Gaisytė, V. Rutkauskaitė, B. Nasvytytė, S. Astrauskaitė, G. Miuleraite [44]. Moterys sportininkės pamėgo šaudymą ir šioje sporto šakoje pasiekė gerų rezultatų. 1923 m. lapkričio 18 d. dalyvavo LDS suruošose šaudymo rungtynėse pirmą vietą laimėjo M. Ivanauskienė, antrą – P. Radziulytė [25]. 1929 m. moterys pirmą kartą dalyvavo pirmose tarptautinėse dviračių sporto varžybose Klaipėdoje. 1930 m. Kauno čempionate 100 m plento lenktynėse startuojant iš eigos laimėjo S. Maliauskaitė

(Kauno LDS). 1930 m. moterys pirmą kartą dalyvavo Lietuvos čempionate; 100 m ir 200 m startuojant iš eigos laimėjo S. Maliauskaitė, antrą vietą užėmė A. Sabakūnaitė, trečią – J. Vilčinskaitė [49].

Visiškai kitaip susiklostė Klaipėdos krašto moterų sportinė veikla. Skirtingai nei Didžiojoje Lietuvoje, iki 1919 m. Vokietijai priklausiusiame krašte sporto tradicijos buvo gajos nuo XIX a. pabaigos. Štai Klaipėdos irklavimo klubas „Neptūnas“ veikė nuo 1875 m. XIX a. pabaigoje įsikūrė Judriųjų žaidimų sąjunga (*Verein für Bewegungsspiele*), Plaukimo sporto sąjunga (*Schwimmen Sportverein*), o nuo 1909 m. veikė futbolo klubus vienijanti organizacija „Žaidimų klubas“ (*Spielvereinigung*). 1923 m. kraštą prijungus prie Lietuvos, visos Klaipėdos sporto organizacijos turėjo subordinuotis LSL. LSL iniciatyva Klaipėdoje 1924 m. kovo 16 d. buvo įsteigta Klaipėdos krašto sporto sąjunga (toliau KKSS), kuri suvienijo krašte veikusius lietuvių ir vokiečių sporto klubus. Tačiau lietuvių ir vokiečių jėgos buvo nelygios, 1926 m. 1550 Klaipėdos sportininkų tarpe tebuvo tik 80 lietuvių, o moterų buvo dar mažiau [53]. 3-iojo dešimtmečio pabaigoje vokiški sporto klubai buvo ypač aktyvūs. Juos gana gausiai rėmė krašto Direktorija ir vokiečių kultūrinė organizacija *Kulturbund*. Lietuvos saugumo organai, stebėję vokiečių sporto klubų veiklą, raportavo: „Bendrai paėmus visose vokiškose sporto organizacijose yra griežtai vokiškas elementas. Nors jos viešai politiškai neveikia, bet progai pasitaikius, pašėpia lietuvius ir juos šmeižia. Iš sporto organizacijų narių, reikalui esant, gali būti sudaryta karinės pajėgos prieš lietuvius“ [1]. Taigi, vokiškuose klubuose lietuviai negalėjo sportuoti, o lietuviškos sporto draugijos buvo silpnos varžytis su vokiečiais. Tačiau lietuvaitems puikiai sekėsi irkluojant. 1923 m. LR čempionatuose pasizymėjo klaidiškės baidarininkės Balzarevičiūtė, Guškevičiūtė, Kvedaraitė, Norvilaitė, Kavolytė, M. Kazlauskaitė, Runkytė, V. Krepsaitė, Freibakaitė. Aktyvesnė lietuvių sportinė veikla tapo tik 4-ojo dešimtmečio viduryje, prie „Santaros“ įsteigus sporto organizaciją.

Nuo 1929 m. Lietuvos mokyklose buvo įvestas karinis parengimas, o populiarinant fizinį auklėjimą 1933 m. imtos rengti kasmetinės vasaros stovyklos mokytojams. Jas aplankydamas ir pats prezidentas A. Smetona [18]. Šių kursų klausytojomis ir lektorėmis buvo žymios sportininkės ir kūno kultūros mokytojos. 1927–1931 m. laikotarpiu vasaros kūno kultūros kursuose dėstė P. Savukaitytė, A. Gaidukaitytė, K. Steponaitytė, B. Juškevičiūtė, P. Rūgytė, K. Dineika, dr. A. Jurgelionis, dr. Babianskis, V. Petronis, J. Eidrigėvičius, L. Mirskis, Jungmeisteris, kpt. Paura, v. ltn. Lastauskas, Kasiulaitis, Vorobejus [9].

Didelę reikšmę moterų sportui suvaidino Kauno elito moterų parama. Visos svarbesnės varžybos baigdavosi „atpildo valanda“ – dovanų išdalijimu. Kiekviena sportininkė, laimėjusi I ir II vietą, gaudavo gražią dovaną. 4-ojo dešimtmečio pradžioje pirmose moterų sporto mecenatėjų gretose stovėjo žymių politikų žmonos su ponios prezidentienės Sofijos Smetonienės priešakyje. Dažnos moterų varžybose ponios prezidentienė pasveikindavo sportininkes. Iki 1933 m., kol veikė LSL, moterų sportu rūpinosi sąjungos pirmininkas J. Vileišis, o LSL moterų sporto komiteto garbės pirmininke buvo išrinkta V. Jonuškaitė-

Zaunienė. Dažnomis viešniomis moterų varžybose buvo V. Zaunienė, O. Mašiotienė ir kitos. Sporto šventės vyko labai iškilmingai, su oficialiomis kalbomis, pasveikinimais, sporto klubų vėliavų nešimu [29].

Nuo 1931 m. Kaune LFLS stadione imtos rengti Moterų sporto šventės, kurių programoje buvo lengvoji atletika, gimnastika, dviračių lenktynės, krepšinis ir rankinis [27]. Šventėse dalyvaudavo didžiausių sporto klubų ASK, LDS, LFLS, ŠŠ „Kovas“, „Makabi“ sportininkės. Moterims ši sporto šventė buvo labai reikšminga, kadangi tai buvo pirmasis sportininkų viešas pasirodymas, pasižymėjęs skaitlingu dalyvavimu. Šioje sporto šventėje puikiai pasirodė P. Radziulytė, pasiekusi naują Lietuvos rutulio stūmimo rekordą (9,04 m). Prizines vietas laimėjo Brastauskaitė, Gempelytė, Pakaklytė, Maliauskaitė, Zivaitė, Glezerytė [27].

1932 m. Moterų sekcijos veikė visuose didžiausiuose sporto klubuose – ASK, Jachtklube, KTK, LDS, LFLS, LGSF, ŠŠ „Kovas“, „Makabi“ ir „Sparta“ [28]. 1932 m. gegužę įvykusioje Moterų sporto šventėje, kurioje dalyvavo net 100 sportininkų iš 11 klubų, buvo pastebėta didelė moterų pažanga, pasiekta naujų rekordų [50].

Daug jaunų moterų sportavo Jaunlietuvų sporto organizacijoje (JSO), kuri buvo viena gausiausių Lietuvoje, įkurta 1931 m. pabaigoje. JSO turėjo skyrius Kaune, visose apskrityse ir daugelyje valsčių, propagavo jaunimo kūno kultūrą, sportą, patriotizmą, kultivavo beveik visas tuo metu Lietuvoje žinomas sporto šakas. 1932 m. JSO vienijo 73 skyrius, apie 1500 narių. Žymiausias JSO lengvatlėtės moterys – E. Vaškelytė, D. Vitartaitė; plaukikės – V. Knitaitytė, B. Paškevičiūtė; stalo tenisininkės – B. Vitartaitė, A. Glebavičiūtė. 1932 m. moterys daug dėmesio skyrė gimnastikai ir mankštai propaguoti.

3-iam dešimtmetyje aktyviai pasireiškusi moterų iniciatyva ir ambicijos siekti sporto aukštumų kėlė optimizmo, jog 4-ame dešimtmetyje išsiskleis gražus moterų sportininkų žiedas. Tačiau šioms viltims nebuvo lemta išsipildyti. Tautininkai sportą ir fizinį lavinimą siekė išnaudoti savo politinei propagandai, suprasdami, jog tinkamai fiziškai lavinamam ir auklėjamam jaunimui suteikiamos visos sąlygos sutapti su tautos kūnu ir siela. Toks esminis požiūris į fizinį lavinimą ir buvo diegiamas praktikoje, pirmiausia mokyklose, kai nuo 1918 m. imta kurti savita fizinio lavinimo sistema, kai fizinis lavinimas buvo suvoktas kaip fizinis auklėjimas. 4-ame dešimtmetyje A. Smetonos režimas pradėjo monopolizuoti ne tik kultūrą, bet ir sportą, kuriant centralizuotai valdomus centrus ir duodant direktyvas eiliniams jų vykdytojams.

Iki 1932 m. moterys buvo išrinktos į visų Lietuvos sporto organizacijų valdybas, aktyviai veikia Moterų sporto komiteto darbas, kuris globoja daugiau nei 300 sportininkų [38]. Nors sporto periodikoje buvo sveikinama, kad moterys nebemėgdžioja vyriškai jėgai pritaikyto sporto, bet jau turi susidariusios tinkamesnę programą, kad aktyviai dalyvauja kurdamos moterų sporto organizacijas, tačiau ši graži moterų iniciatyva buvo drastiškai nutraukta 1932 m. pabaigoje. 1932 m. spalio 1 d. įsteigus Kūno kultūros rūmus, Moterų komitetas buvo uždarytas, o moterų sporto komandos pavestos Kūno kultūros rūmų globai.

2. Visuomenės diskusijos moterų kūno kultūros ir sporto klausimais 1933–1940 metais

4-ame dešimtmetyje sporto reikšmė moterims Lietuvoje buvo suprasta ir tinkamai įvertinta. Tuometinėje Europoje fizinis auklėjimas buvo laikomas viena iš svarbiausių priemonių duoti valstybei sveikus kūnu ir siela piliečius, išauginti sveiką kartą. Moterys taip pat suvokė, jog sportas ugdo jų savarankiškumą, pasitikėjimą savimi. Per dešimtmetį Lietuvoje buvo įvertintas sporto teigiamas poveikis – stiprinama sportuojančio žmogaus sveikata bei teikiamas poilsis po kasdieninių darbų.

Tautininkų propaganda ir patriotizmo ugdymas buvo vykdomas kartu su fizinio auklėjimo programa. Nuo 1932 m. ženkliai padidėjo dėmesys moterų sporto reikalams. Kūno kultūros ir sveikatos leidiniuose moterys buvo ypač skatinamos sportuoti, rūpintis savo kūno kultūra, kadangi jų sveikata ir fizinė galia buvo svarbi genofondo dalis. Tačiau sportuojančios moterys visuomenėje ilgą laiką buvo populiari diskusijų tema. Vyravo nuomonė, jog sportuojanti moteris yra suvyrėjęs, stačiokiška, norinti susilyginti ar net pralenkti vyrus. Sportininkės periodikoje dažnai atsikirsdavo, jog jos net nemėgina pralenkti vyrus. Viename iš daugelio moterų laišku sporto leidiniui rašoma: „Klysta tas, kas sako, kad mūsų lietuvaitės turi gėleles auginti, darželius ravėti ir vaikščioti nuleidus akutes. Argi toks yra moters idealas? Ne. Reikia su tuo kovoti ir viena iš tų kovos priemonių yra sportas. <...> Sportuojanti moteris gyvenimo audrų nebijos ir drąsiai stos į buities kovą šalia vyro“ [23]. Tačiau neretai žymios ano meto sportininkės dažnai pačios pasitarnaudavo tautininkų propagandai. Viešuose pasisakymuose sportininkėms buvo primenama pareiga tėvynei. Lengvatlėtė K. Steponaitytė rašė: „Visos, kam brangi savo ir tautos gerovė, kam brangi sveikata ir grožis, siekime to, pradedamos racionaliū kūno kultūros keliu sistematiškai ir visapusiškai stiprindamos kūną, paruošiant jį aukštesniems sportiškiems sugebėjimams ir praktiškam pritaikymui“ [35].

Pirmiausia prasidėjo plati diskusija dėl moteriškos sportinės aprangos, dėl moterų sportinių rezultatų, dėl vyrų (ne)tinkamumo vadovauti moterų bei mergaičių komandoms ar kūno kultūros pamokoms, svarstymai, kaip turi jaustis moteris varžybų kovoje. Daugumos nuomone, moteris fizinio lavinimo srityje negali prilygti vyrui, nes visuomet bus fiziškai silpnesnė. Dėl to buvo siūloma atsakyti minties moteriai išvaizda ir jėga prilygti vyrui. Visuomenės lūkesčius sportuojančiai moteriai geriausiai išreiškė tuometinė fizinio auklėjimo specialistė N. Paramskienė: „Švelni, moteriška, bet kartu pajėgi ir valinga, – tokį moters tipą šiandien mokykla auklėja gyvenimui“ [30]. XX a. 4-ame dešimtmetyje sportuojanti moteris tautininkų ideologų dėka privalėjo įsisaugoti, jog sportas susijęs ne tik su sveikata, bet ir kova, pasirengimu ginti savo šalį. Veikli sportininkė ir visuomenininkė K. Steponaitytė ne tik kvietė visas Lietuvos moteris aktyviau sportuoti, bet ir

atsižvelgti į tautininkų iškeltus patriotinius idealus: „Visos, kam brangi savo ir tautos gerovė, kam brangi sveikata ir grožis, siekime to, pradėdamos racionaliu kūno kultūros keliu sistematiškai ir visapusiškai stiprindamos kūną, paruošiant jį aukštesniems sportiškiems sugebėjimams ir praktiškam pritaikymui“ [35]. Fiziniam lavinimui skirtuose straipsniuose M. Baronaitė ryžtingai gynė moterų teisę sportuoti. Ji rašė: „Sakome, judesys yra gyvybės ženklas. Juo apsieiškia mūsų siela apčiuopiamoje tikrovėje. Civilizacija ir kultūra imtų žlugti, jeigu mūsų kūnas visai nusilpnėtų, nes nusilpus fizinėms jėgoms, savaime silpnėja ir psichinės. Susilpnėjusi tėvo ar motinos kūno konstitucija labai atsiliepia būsimiems jų vaikams. Be fiziologinės reikšmės, sportas turi ir psichologinės, jis stiprina valią. Jėga ir sveikata duoda gerą atramą valiai. Sportas, reikalaujamas iš žmogaus valios, ryškina jo sielą, prisideda prie žmogaus visapusiško auklėjimo“ [6].

Moterims buvo aišku, jog geriausiai jų fiziologinius ypatumus supranta tik moterys, todėl buvo siūloma moterų sporto rekomendacijas rašyti moterims gydytojoms. Teigiama, kad moteris, geriau save pažindama, sportuodama lengviau galės suprasti, kaip vienas ar kitas veiksmas veikia jos kūną, kaip atsiliepia kraujotakai, kūno sudėčiai, kaip mankšta veikia menstruacijas, nėštumą ir t. t. Tuometinės medikės ir moterų sporto teoretikės dažnai kritikavo vyrus trenerius, kurie į gydytojos nurodymus nekreipia dėmesio ir stengiasi moterį sportininkę nuvarginti sporto rekordais. Iškeliami aiškūs faktai, jog dėl trumpos šlovės pasiekus rekordą vėliau moteriai tenka kreiptis į gydytoją, ieškant pagalbos. Gydytojų džiaugsmui, ne visos moterys yra įsiskusios į tokio nesveiką sporto verpetą, o dalyvaujančių rungtynėse skaičius dar visai nedidelis, ir tai dažniausiai studentės, mokinės. Medikių nuomone, vyresnio amžiaus moteris nuo sporto atgraso profesionalumas bei rekordų siekimas, todėl Lietuvoje tiek mažai sportuoja subrendusios moterys, tarnautojos, šeimnininkės, motinos [6]. Pasak M. Baronaitės, ne sporto laimėjimai, bet kova už sveikatą ir grožį turi būti vienas pirmųjų moters uždavinių.

Sporto teoretikės kvietė atkreipti dėmesį į jautresnę mergaitės nervų sistemą bei staigesnę reakciją, kuri pasireiškia stipresniu širdies plakimu, palinkimu rausti, ašaroti. Manyta, jog moterims silpniau pasireiškia drąsa, tačiau stipresnis gėdos jausmas, gyvensnė fantazija, pilnesnė įspūdžių skalė. Beveik vienbalsiai sutariama, jog dėl brenimo 12–13 metų laikotarpis pats pavojingiausias fiziškai auklėjant mergaites. Todėl moterys gydytojos kategoriškai pasisakė, kad brenančių mergaičių kūno kultūros mokytoja būtų tik moteris. Toks sprendimas argumentuojamas tuo, jog vyras nuo neatmenamų laikų žiūri į moterį kaip už save žemesnę; „jis taiko jai vyriškas mankštas, plonai apdengtas moteriškumo šydu“ [30]. Moterų sporto specialistės sutiko, kad moteris, fizinio lavinimo mokytoja, techniškai gali būti silpniau pasiruošusi negu vyras ir dėl to jos treniruojama moteris nebus pasaulio nugalėtoja. Tuo pat metu pateikiamas svarus argumentas, jog vargu ar šiandien rastųsi valstybė, kurioje fizinio auklėjimo tikslas būtų suvyriškėjusi mergaitė su geležiniais raumenimis ir kampuotu veidu [30]. Pasak Adelės Eidukevičiūtės, rašiu-

sios moterų kūno kultūros klausimais, „moterų emancipacijos tikslai išugdyti moterį lygią vyrui ne tik intelektualiniu svoriu, bet ir fizine jėga šiandien yra juokingi. Moteris neturi išsiauklėti vyrų, bet atsistoti šalia jo su dvasinių ir fizinių vertybių turiniu. Todėl ir fizinis moters lavinimas turi eiti atitinkančiu jos prigimtį būdu, kad toji jos prigimtis nebūtų iškreipta, sužalota, bet išugdyta bei įvairūs trūkumai atitinkamai išlyginti. Nekreipiant dėmesio į moters prigimties dvasinius bei fizinius savitumus, kūno kultūra gali jai ne tik neduoti laukiamos naudos, bet dar gali būti labai nuostolinga. Todėl labai svarbu žinoti, kad moterims reikia skirtingos mankštos, bet ir suprasti pačią jos prigimtį, kadangi moters kūno raumenys efektingesni, švelnesni, judresni už vyriškuosius“ [10]. Į moterų poreikį treniruotis su moterų trenerių pagalba buvo įsiklausyta. 1933 m. Lietuvoje jau veikė 300 sporto instruktorių. Į šių trenerių organizuojamus kūno kultūros ratelius buvo kviečiamos burtis visos norinčios sportuoti merginos [12].

Visuomenėje buvo diskutuojama moterų kovinės dvasios ir varžybų klausimais. Sportas ir kūno kultūra buvo suvokiami gana skirtingai, sportas prilygintas tik rekordų siekimui, ir jo vertė buvo laikoma tik momentine, o kūno kultūra buvo orientuota ne tik į fizinių, bet ir dvasinį lavinimą. Moterų sporto teoretikų nuomone, kovos instinktas moterims nėra įgimtas. Vyras kovoja bet kur ir su bet kuo, nes jo kraujyje yra hormonai, kurie skatina šitą primityvų norą kovoti. Moters kovos instinktas pasireiškia tik savignyboje. Ji mielai žaidžia, plaukioja, šokinėja, mėtė, slidinėja ir bėga. Visa tai tikra moteris darys su šypsena, lengvai, be liguisto įtempimo. Jai malonu laimėti, bet ne savo sveikatos ir ateities sąskaita. Į varžybas moteris žiūri ne kaip į kovos lauką, bet kaip į priemonę sveikai ugdyti savo kūną, žaidimais tobulinti ir formuoti savo charakterį [30]. Daugiausia moterų varžybų klausimu rašė Gražina Vokietaitytė, pateikdama ano meto žymių sporto teoretikų nuomones. Antai dr. L. Tirala griežtai pasisakė prieš moterų varžybas, nes kovos instinktas yra visiškai priešingas moters prigimčiai ir, jo nuomone, net žalingas moteriškumui. Polinkis kovoti būdingas tik vyrams. Pasak L. Tiralos, varžybinis sportas gali pakenkti mergaitėms brenimo laikotarpiu, nes mergaitė gali „suvyriškėti“ [43]. Dr. Wagneris teigė, kad kiekviena kova, kurioje kovojama su užsispyrimu, „sukandus dantis“ ir panaudojant paskutines jėgas, moters kūnui ir dvasiai yra žalinga. Pasak G. Vokietaitytės, daugelis autorių: Hugo Sellheimas, Sophie Dapper, Maria Foerst, B. Sachs, pasisako prieš moterų varžybas, turinčias aiškų kovos pobūdį, nes tai nesuderinama su moters biologine paskirtimi ir prieštarauja jos prigimčiai [43].

G. Vokietaitytė siūlė griežtai atskirti fizinio lavinimo varžybinį principą ir viešas sportines varžybas, kurios vykdomos dalyvaujant žiūrovams. Jos nuomone, „varžybinis principas fiziniam lavinimui yra nepamainomas ir labai vertingas veiksnys, skatinąs tobulėti, siekti savo aukščiausių pasiekimų. Tačiau viešose varžybose, dalimi ir dėl publikos įtakos, tai žaidybinė kova artinasi prie tikrosios kovos. <...> Draugiškose uždaroje varžybose nerisime to azarto, nei to nusiteikimo būtinai laimėti, neatsižvelgiant į priemones, ką pastebime pergyvenant varžovus viešose

varžybose“ [43]. Pasak G. Vokietaitytės, viešose varžybose žiūrovai daro azartinį pačių varžybų pobūdį. Jau vien žiūrovų buvimas rungtynėse savotiškai jaudina žiūrovus, o ką jau bekalbėti, kai prasideda įvairūs skatinimai, šūkavimai, švilpimai ir kt., kurie neretai varžovus išmuša iš pusiausvyros. Tada dažnai kovos įkarštyje užmirštama savo jėgų išteklių ribos, o veržiamasi vien į žūtutinį laimėjimą. Kyla klausimas, ar toks azartinis varžymasis, kuris sukelia ryškų kovos instinkto pasireiškimą ir pareikalauja *viso jėgų išteklių* atitinka moters psichinę bei fizinę struktūrą, ar tai neprieštaruoja moters prigimčiai [43].

G. Vokietaitytė, apžvelgdama Lietuvos moterų sportinę veiklą, džiaugėsi pasiektais rezultatais: sporto klubai, sekdami užsienio pavyzdžiu, įvedė įvairias sporto šakas ir lygiagrečiai išklėle ir išplėtė moterų varžybas lengvojoje atletikoje bei kovos žaidimuose, o mokyklose, įvedus kūno kultūros dalyko varžybas, viešos varžybos mergaitėms tapo lyg programiniu dalyku. Tačiau pastebima ir negerovių, kai kartais vidurinių mokyklų komandas įtraukus į sporto klubų varžybinės pirmenybės atsitinka, kad šešiolikmetės merginos varžybų kovoje turi lygintis su suaugusiomis moterimis. Neteisinga galvoti, kad mergaitė ar moteris bėgs, šoks, mes, žais krepšinį ar rungtyniaus „moteriškai“, o berniukas visa tai atliks „vyriškai“ [43]. Jos nuomone, „pavidalinant moterų fizinių lavinimą, be moters fizinių savumų, reikalinga daugiau dėmesio atkreipti į moters vidinį gyvenimą, pažinti jos sielos savitumus ir pagal juos rikiuoti tiek pačių fizinio lavinimo medžiagą, tiek ir vykdymo formą“. Ji atkreipia dėmesį į tai, jog nors varžybų metu gali būti pasiekta didelio atlikimo formų panašumo, o mergaičių pasiekimai gali mažai atsilikti nuo berniukų, tačiau visa tai atliekanti visiškai skirsis psichiniai išgyvenimai. Ryškiausiai tai pastebima viešose varžybose, kai berniukai „šaltai“ reaguoja į pralaimėjimą, kadangi jie „neima į galvą“, o mergaitės taip giliai ir skaudžiai išgyvena, kad neretai ašarų praliejimas „vainikuoja“ nepasisekimus varžybose [43].

Dar daugiau diskusijų visuomenėje sukėlė moterų sportinės aprangos klausimas. Kūno kultūros rūmų rekomenduotos kelnaitės ir geltoni marškinėliai, vienodi vyrams ir moterims, sukėlė nemažą pasipiktinimo. Skaitytojos laiškuose spaudai reikalavo atskiros sportinės aprangos moterims, kur kelnaitės pakeistų sijonukai. Moterų sportinės aprangos klausimu straipsnį publikavo ir A. Vokietaitis, vienas iš kūno kultūros ir sporto teorijos nepriklausomoje Lietuvoje pagrindų kūrėjų, kuris pasipiktinusias moteris stengėsi nuraminti svariais argumentais, nes „rūbų klausimas kūno mankštoje yra didelės svarbos dalykas, nes nuo to daugiau ar mažiau priklauso ir pačios mankštos pasisekimas“ [41]. Pasak A. Vokietaičio, Kūno kultūros rūmų žygį įvedant uniformą reikėtų tik sveikinti, nes tai turėtų padaryti galą visokiems sijonukams ir užveržtoms kelnaitėms [41]. Kūno kultūros mokytojos V. Genytės nuomone, keista, kad atitinkamos įstaigos išleido raštą, draudžiantį: 1) moterims kelnaites ir marškinėlius, kaip mankštos kostiumą ir 2) vyrams instruktuoti, vadovauti moterų mankštai [8]. Pasak jos, atėjo laikas nusikratyti pasenusios nuomonės apie dorovę. Turėtume mažiau dėmesio kreipti į formą, o daugiau į turinį. Priešingai – bloga

įspūdi daro besimankštinančios mergaitės, kurių dėmesį atima ne darbas, bet kova su vėju dėl ant galvos verčiamo sijono. Skaudu, kad dar yra žmonių, žiūrinių į moterį ne kaip į žmogų, ne kaip į būsimosios kartos ugdytoją, bet kaip į kokią pagundų skleidėją ir šlykščių pasismaginimų šaltinį [8]. Buvo siūloma pasidomėti, kokia moterų sportinė apranga dėvima kitose Europos šalyse, kadangi lietuvaitės progresuoja ne tik sporte, bet ir ieško naujų sportiškos aprangos patogumų bei sporte įžiūri visai kitus privalumus, kurių ankstyvesnės moterys visai nepastebėjo [5].

Nepaisant daugelio visuomenei pristatytų moterų sporto teorijų, anoniminiai pasisakymai geriausiai iliustruoja daugumos požiūrį: moterų sportas reikalingas moterims tik grožiui ir sveikatai palaikyti. Vyriškių nuomone, moteris, būdama skirtingų anatominių ir psichinių ypatumų, negali ir neprivalo siekti to, ko siekia sportuodami vyrai. Kaip estetiniam kūriniui, savo jėga lygintis su vyru jai nėra reikalo. Juo labiau kad suvyrinėjęs moteris nustoja savo gerųjų ypatumų [24]. Moterų auditorija ilgainiui priėjo išvadą, jog sportas ir kūno kultūra joms suteikia daugiau gyvenimo džiaugsmo ir atveria platesnes galimybes viešai reikštis. Iš kūno kultūros pamokų, kurioms tautininkai 4-ame dešimtmetyje skyrė ypatingą dėmesį, visuomenė tikėjosi, jog jose bus ugdoma švelni, moteriška, bet kartu pajėgi ir valinga moteris.

3. Tautininkų sporto politikos įtaka moterų dalyvavimui Lietuvos sportiniame gyvenime XX a. 4-ame dešimtmetyje

Svarbus žingsnis plėtojant kūno kultūrą, jos mokslą Lietuvoje buvo 1932 m. priimtas Kūno kultūros įstatymas ir valstybinės institucijos, kuri rūpintųsi tautos kūno kultūra, – Kūno kultūros rūmų – įsteigimas. Tautininkai, siekdami sustiprinti patriotizmą bei padidinti piliečių fizinį pajėgumą, kaip tai buvo daroma dominuojančiose Europos valstybėse, nurodė Kūno kultūros rūmams parengti tautinę Sporūtos (Sporto rūmų talkos) kūno kultūros programą. Ši programa buvo orientuota į savanorišką žmogaus grūdinimąsi, kūno lavinimą, pasitikėjimo savimi ugdymą. Nuo 1935 m. bendrojo lavinimo programoje kūno kultūra buvo prilyginta kitiems dėstomiesiems dalykams. Berniukams buvo skirtos 4 kūno kultūros ir karinio parengimo pamokos per savaitę, mergaitėms – 2–3 pamokos. A. Vokietaičio nuomone, „Mokyklos darbas – ne vien žinių tiekimo procesas, bet ir pratinimas dalyvauti visuomeniškame politiškame gyvenime. Todėl pradžios mokykloje kūno kultūra privalo persunkti visą mokyklos gyvenimą, įtraukiant ne vien smegenų, bet ir raumenų funkcijas“ [42].

Iki XX a. 4-ame deš. vidurio Lietuvos sportininkai nejuto valdančiosios politinės jėgos diktato, savarankiškai organizavo sportinę veiklą. Vienoda sporto sistema su centra-

lizuotu sporto klubų valdymu bei jų politinė atsakomybe valdantiešioms tautininkams buvo sukurta tik 1932 m. pabaigoje. Tautininkų įkvėpti naujieji Kūno kultūros rūmų sporto funkcionieriai džiaugėsi, kad buvo priimtas politinis sprendimas suvalstybinti sportą. Tautininkų apologetai rašė: „Sunku sutikti su tokiu teiginiu, kad sportas yra laisvas dalykas, kuris kiekvieno sportininko yra dirbamas su meile ir pasiaukojimu. Žinoma, prievarta ne ką tepeši. Bet dėl to negalima gi sporto palikti Dievo valiai. Reikia visą tautą *jtikinti*, įšąmoninti sporto naudingumą ir, jeigu ji nerangi, paskatinti, kartais net *pavartojant lengvutę prievartą*. <...> Jeigu tautai trūksta aktingumo, valstybė turi teisę panaudoti visas kultūringas priemones aktingumui sustiprinti“ [15]. Sportu ir kūno kultūros propaganda tautininkai tikėjosi sustiprinti autoritarizmą. Mokiniam sporto pavyzdžiais buvo aiškinama vado reikšmė ir nauda visuomenei: „sportuojanti jaunuomenė geriausiai supranta, ką reiškia geras vadas ir žaidėjų vieningumas kovos žaidime ir mankštoje. Tautos gyvenimas – didelis ir kombinuotas žaidimas. Čia vadas ir vieningumas pirmiausia sąlyga tarptautinei kovai laimėti. Štai kodėl šūkis: „Vieninga tauta su vienu vadu priešakyje“ sportuojančiai jaunuomenei turi būti geriausiai suprantamas“ [17]. Tautininkų ideologų kuriama sporto propaganda turėjo įtakos ir moterų sportui. Lietuvos mokyklose 4-ojo dešimtmečio viduryje ypač populiariu tapo kūno kultūrą derinti su tautiškumu. Tam pasitarnavo tautiniai šokiai. Žinomi gimnastikos judesiai buvo derinami su tautinių šokių elementais, vainikėliais ar vėliavėlėmis. Tokios tautinės gimnastikos pradininke laikoma Juzė Augustaitytė-Vaičiūnienė – Marijampolės Rygiškių Jono gimnazijos kūno kultūros mokytoja. Jai nestigo kūrybiškumo siekiant sukurti savitą lietuvišką mankštą. Jos rengiamos sporto šventės, kuriose gimnastika buvo atliekama kartu su tautinių šokių elementais, sutraukdavo gausybę žiūrovų. Tokios sporto šventės pradžioje dar buvo didelė naujovė, vėliau virto tradicija [48]. Kadangi sportas ir kūno kultūra 4-ojo dešimtmečio viduryje tapo valstybinės svarbos reikalu, dažnais moksleivių sporto švenčių dalyviais tapo Prezidentas A. Smetona su žmona, Švietimo ministras, miestų burmistrai, Kūno kultūros rūmų atstovai.

4-ojo dešimtmečio viduryje ženkliai pagausėjo sporto renginių, tarpvalstybinių varžybų. Ėmė populiarėti naujos sporto šakos. Dailiajame čiuožime 1931–1939 m. puikių rezultatų pasiekė M. Jungferienė, O. Paplauskaitė, B. Bagdonavičiūtė, F. Zeikuvienė, Dornaitė [44]. Moterys susidomėjo tinkliniu. 1934–1935 m. tinklinio čempionėmis tapo JSO moterų komanda (Butkytė, Grybauskaitė, Kuprevičiūtė, Lilejevaitė, Matusevičienė, Pilozytė), o 1937 m. „Grandies“ moterų komanda (S. Astrauskaitė, Baltanosytė, Fogelytė, Frumkinaitė, Gontytė, Tamulaitytė, Torklerytė, G. Vokietaitytė) [44]. Moterys sportininkės kasmet gerino lengvosios atletikos rekordus. 1935 m. rugpjūčio mėn. įvykusiose Lietuvos lengvosios atletikos pirmenybėse pasižymėjo P. Radziulytė, Pakarklytė, Hagenaitė, [4]. 1937 m. lengvosios atletikos pažibomis tapo „Grandies“ atstovės Sivochaitė, Gživačaitė, Pakarklytė, JSO narės Valiulionytė, Sofija Klibavičiūtė, Eleonora Vaškelytė. 1937 m. rugpjūčio 20–21 d. Kaune dalyvavo apie 150 lengvaatlečių

[51]. Lengvosios atletikos karalienė XX a. 4-ojo dešimtmečio pabaigoje laikytina Ona Šepaitienė. Jai priklauso 1937–1938 m. šuolio į tolį Lietuvos rekordai, 60 m, 100 m, 200 m, 400 m bėgimo rekordai 1937–1938 m. [44]. Ryškia lengvosios atletikos žvaigždė tapo D. Vitartaitė, kuriai 1937–1938 m. priklausė disko metimo, rutulio stūmimo bei trikovės Lietuvos rekordai [44]. 1938 m. liepos 17 d. įvykusioje Tautinėje olimpiadoje medaliais apdovanotos D. Vitartaitė, Janina Zenčikaitė, Genė Sirulytė, O. Šepaitienė, Elena Žerolytė, Anastazija Širvidaitė, E. Vaškelytė, S. Klibavičiūtė, Julija Rasimovičiūtė, Genė Rudzinskaitė, V. Astrauskaitė, J. Ivaškevičiūtė, Polė Višinskaitė, Aldona Vailokaitytė, Aldona Soldūnaitė, Bronė Vitartaitė, Janina Zenčikaitė [31].

Dviračių sporte pasižymėjo S. Masiliauskaitė, J. Vilčinskaitė, S. Survilaitė, V. Radveikytė, F. Tendienė, A. Rimdeikienė, V. Krepsaitė, V. Norvilaitė [44]. Antanina Liorentaitė tapo pirmąja Lietuvos lakūne ir parašutininke. 1939 m. rugpjūčio 14–16 d. Kaune vykusiose Pabaltijo valstybių varžybose moterys pasireiškė lėktuvų sporte mišriuoju dvejeto: S. Astrauskaitė / V. Dzindziliauskas, B. Vitartaitė / E. Nikolskis, S. Juodpalytė / J. Gudiniavičius, A. Glebavičiūtė / V. Variakojis [44]. 4-ame dešimtmetyje puikių plaukimo rezultatų pasiekė J. Šimonytė, M. Vaitkūnaitė, Z. Kumfertaitė, I. Kumfertaitė, R. Kelbauskienė, V. Knitaitytė, S. Astrauskaitė, E. Stragytė, J. Balčiūnaitė, E. Matiukaitė, V. Franckevičiūtė, M. Kuzmickaitė ir kitos [44].

Kur kas sunkiau moterims sekėsi intelektualusis sportas – šachmatai. Nors šachmatų draugija Kaune įsikūrė 1921 m., tačiau ilgą laiką šį žaidimą žaidė tik vyrai. Tik 1938 m. Lietuvos šachmatų čempionate pirmą kartą dalyvavo moterys: E. Raclauskienė, Blekaitytė, Matiukaitė, Balčiūnienė, Sikorskienė, Rutkauskaitė, Galinienė. 1939 m. gruodžio 15 d. Kaune paaiškėjo pirmoji Lietuvos moterų šachmatų čempionė, ja tapo E. Raclauskienė [44]. 1940 m. paskutinėse Lietuvos stalo teniso pirmenybėse Kaune kovo 2–3 d. dalyvavo tik apygardų nugalėtojai: 48 vyrai ir 22 moterys. Moterų vieneto varžybose nugalėjo Šulaitė (Aušros m. gimnazija), Moterų dvejeta varžybose nugalėjo Glebavičiūtė ir Vitartaitė (ŠS) ir mišriose varžybose – Astrauskaitė ir Dzindziliauskas (LFLS) [51].

4-ojo dešimtmečio pabaigoje Lietuvos moterys susidomėjo daugybe naujų sporto šakų. 1937 m. rugpjūčio 7–8 d. Kaune įvykusiose Lietuvos plaukimo pirmenybėse pasižymėjo Narvilaitė, Kavaliūnaitė, Knitaitytė, Raudonytė, Pranckevičiūtė [51]. 1938 m. rugpjūčio 29–30 d. Kuršių mariose įvykusiose dviviečių baidarių lenktynėse 1000 m distancijoje laimėjo Guškevičiūtė ir Kvederaitė. 1940 m. surengtame antrajame baidarių irklavimo čempionate 1 km distancijoje nugalėjo R. Malinauskaitė ir L. Balčiūnaitė [49]. Ypač puikių buvo pasiekta teniso bei stalo teniso rezultatai. Visą 4-ąjį dešimtmetį geriausiomis tenisininkėmis buvo seserys V. ir J. Ščiukauskaitės. Jos nuolat susirungdavo čempionato finale. Moterų vieneto varžybose Veronika Ščiukauskaitė visada nugalėdavo jaunesnę seserį Jadvygą [32]. Sparčiai populiarėjo stalo tenisas. 1936 m. spalio 25 d. Kaune įvykusiose stalo teniso žaidynėse dalyvavo 150 žaidikių. Moterų vieneto varžybose nugalėjo S. Ast-

rauskaitė, finale nugalėjusi Nasvytaite. Mišriojo dvejetainio varžybose nugalėjo Astrauskaitė ir Variakojis (JSO), žaidę su Miuleraite ir Dzindziliausku (LFLS). 1936 m. Kauno miesto stalo teniso moterų vieneto varžybų nugalėtoja tapo Rutkauskaitė [32]. 1936 m. pasaulinėms stalo teniso pirmenybėms Lietuvos stalo teniso moterų rinktinė buvo sudaryta iš D. Nasvytytės (Grandis), S. Astrauskaitės, G. Miuleraitės, Pauliukevičiūtės (JSO) [50]. 1937 m. stalo teniso varžybose pasižymėjo D. Nasvytytė, Verbickaitė (Prienu gimnazija), Rutkauskaitė (ŠS), Glebytė (JSO), Jančiauskaitė (Panevėžio gimnazija.) [34]. 1938 m. stalo teniso apygardų pirmenybėse moterų vieneto varžybose pirmą vietą teko Miuleraitei, finale nugalėjusiai Chazanaitę (Hapoel). Moterų dvejetainio varžybų nugalėtojomis tapo Ceslerytė ir Brenerytė (abi iš „Makabi“ komandos) [19]. 1937 m. moterys pirmą kartą dalyvavo šaudymo varžybose. Studentų mažojo kalibro šautuvų rungtynėse pirmą vietą laimėjo Barkauskaitė, antrąją – Knitaitė (AKKK) ir trečią vietą Masilionytė [51]. 1937 m. moterys pasiekė pergalių ir žiemos sporte. 1937 m. kovo 14 d. Zarasuose įvykusiose pirmosiose Lietuvos slidžių pirmenybėse moterų 1,5 km distanciją pirmoji nučiuožė Pranckevičiūtė (CJSO) (12:06,3 min.) [33]. 1938 m. sausio 29–30 d. Kaune įvykusiose tarptautinėse SELL slidžių lenktynių varžybose moterų estafetėje 4x1 km Lietuvos komanda užėmė II vietą (Pranckevičiūtė, Jazbutienė, Stankūnaitė, Knyvaitė). 5 km perbėgimo rungtyje ši moterų komanda taip pat iškovojo II vietą [20]. Tautinėje olimpiadoje Lietuvos klubų sportininkės puikiai pasirodė tinklinio rungtyje, kur moterų grupėje laimėjo JSO komanda (Vaškelytė, Didžiulytė, Abramčikaitė, Liukevičiūtė, Urbanavičiūtė, Klibavičiūtė) [51].

Ryškių laimėjimų lietuviškos 4-ojo dešimtmečio pabaigoje pasiekė krepšinio varžybose. 1937 m. gruodžio 15–16 d. draugiškose Latvijos ir Lietuvos moterų krepšinio rungtynėse nugalėjo Kauno rinktinė (Jazbutienė, Stefanija Astrauskaitė, Marcinkienė, Kuzmickaitė, Genovaitė Miuleraitė ir Makūnaitė) [51]. 1938 m. gegužės 22 d. Kaune buvo sužaistos ir pirmos tarpvalstybinės moterų krepšinio rungtynės Lietuva–Estija, kurios baigėsi Lietuvos pergale – 15:7 (7:4). Pirmą valstybinę moterų krepšinio rinktinę sudarė Juzė Dzindziliauskaitė–Jazbutienė, Paulina Kalvaitienė, G. Miuleraitė, Stasė Markevičienė ir S. Astrauskaitė [51]. 1938 m. Lietuvos tautinėje olimpiadoje moterų grupėje krepšinio nugalėtoja tapo LFLS ir laimėjo aukso medalį. Lefesiečių komandą sudarė J. Jazbutienė, P. Kalvaitienė, G. Miuleraitė, S. Markevičienė, Žiginskaitė [51]. Krepšininės, įsijautusios į varžybų kovą, kartais pademonstruodavo net agresyvų žaidimą, už ką būdavo įspėjamos oficialiai. Štai 1936 m. gruodį Lietuvos kamuolio žaidimų sąjunga posėdyje svarstė krepšininės S. Astrauskaitės nekorektišką elgesį varžybų metu. Jai buvo pareikštas oficialus įspėjimas [3].

1938 m. buvo sudaryta Lietuvos moterų krepšinio rinktinė (S. Astrauskaitė, J. Dzindziliauskaitė–Jazbutienė, P. Kalvaitienė, J. Makūnaitė, S. Markevičienė, G. Miuleraitė, Aldona Vilokaitytė, Bronė Didžiulytė, Eleonora Vaškelytė, Tatjana Karumnaitė). Jos atstovavo Lietuvai Romoje I Eu-

ropos moterų krepšinio čempionate. Šią moterų rinktinės kelionę finansavo ilgametė moterų krepšinio mecenatė V. Zaubienė. Pirmajame moterų krepšinio čempionate lietuviškos varžėsi su Šveicarijos, Prancūzijos, Lenkijos, Italijos rinktinėmis. Nepaisant puikių laimėjimų, pasiektų Lietuvoje, didelių vilčių į krepšininės, vykstančias į Romą, nebuvo dedama: net tinkamo vadovo nepasiūsta, neturėjo komanda ir gydytojo. Viskas priklausė nuo dešimties merginų ir jų trenerio Felikso Kriaučiuo. Tačiau moterys puikiai suvokė, kokios atsakingos joms šios varžybos. Rungtynių dalyvė A. Vilokaitytė prisiminimuose rašė: „Susirinkome į vieną kambarį ir su treneriu F. Kriaučiuo turėjome pasikalbėjimą. Nenoromis turėjome išlieti ašarą. F. Kriaučiuos pabrėžė, kad mes giname Lietuvos garbę ir kad turime kovoti viena už visas ir visos už vieną. Priminė, kad tėvynėje mūsų broliai ir sesės nekantriai laukia žinios <...>“ [52]. Nepaisant didelio pasiryžimo nugalėti, moterims sėkmingai sužaidus keturias rungtynes iš eilės, paskutinis lemiamas susitikimas baigėsi pralaimėjimu, todėl rinktinė turėjo tenkintis antrąja vieta. Ši nesėkmė Lietuvos visuomenėje sukėlė daug nepasitenkinimo. J. Kusa spaudoje rašė: „Šio paskutinio žygio nepasisekimas visoje Lietuvoje, kuri Romos kovas sekė su ypatingu dėmesiu, sukėlė suprantamą kartėlį, o karštesniems ir nusivylimą, kai kur priėjusį kraštutinumą: girdi, mūsų krepšininės netikusios, kad negalėjo laimėti. Tai skaudi neteisybė! Mūsų skaitytojai turėjo progos sekti tas nepalankias aplinkybes, kur ėjo mūsų kovos Romoje. Paskutinėse rungtynėse žiūrovų nepalankumo spaudimas į mūsų kovą buvo neišvaizduojamas. Ir vis dėlto jos laimėjo prieš Italiją, prieš kurią nelaimėjo nė viena kita komanda, išplėšė dar dvi pergales ir pagaliau, vis dėlto pelnė antrą garbingą vietą ir paliko už savęs Lenkiją, Prancūziją ir Šveicariją. Dar daugiau! Lietuvos rinktinė yra laimėjusi prieš meistrę, kuriai pirmą vietą nulėmė tik geresnis taškų santykis. Vadinas, mūsų krepšininės yra vienos iš geriausių Europoje, lygiai vertos meistrės vardo. Pagaliau mūsų G. Miuleraitė, o ne kas kita, pripažinta geriausia Europos žaidike, o kitos keturios – J. Jazbutienė, S. Astrauskaitė, A. Vilokaitytė ir S. Markevičienė – geriausiojo dešimtuko sąrašas“ [51].

Tačiau nepaisant ženklių moterų sportinių pasiekimų 4-ame dešimtmetyje, spaudoje buvo išreiškiamas apgalvotas, jog moterys dar ne visiškai atsiduoda sportui. Pasak šias eilutes parašiusio amžininko, „Šiandien mūsų sportininkės kažkodėl apsnūdusios, nejudrios ir, atrodo, kad jos domėtis sportu pamažu visai nustos. Prisiminus LSL laikus, kada prie vyriausiosios mūsų sporto vadovybės buvo sudarytas ir moterų sporto komitetas su panele K. Steponaityte priešaky, Lietuvos moterų sportiškasis pulsas dar šiek tiek buvo jaučiamas, tačiau dabar jo visai negalima justi. Įsteigtieji Kūno kultūros rūmai mūsų moteris pavedė vyrų globai ir jos dabar veikia jų kompetencijoje. Na, žinoma, jeigu prisiminsime gyvenimo dėsnius, kad paprastai svetimieji reikalai visuomet mažiau rūpi, turėsime konstatuoti, kad Lietuvos moterų sportas vyrų protektorate nustojo savo reikšmės ir laukia kol ta jų tariamoji vadovybė jas įtrauks į aktyvesnę darbą“ [26]. Toliau išreiškiamas susirūpinimas, kad nors Kūno kultūros

rūmai centralizuotai prižiūri visą Lietuvos sportą, tačiau šių rūmų valdininkai nesugeba taip organizuoti moterų sporto, kaip tai anksčiau darė Moterų sporto komitetas. Išreiškiamas apgailėstas pavestas vyrų globai, kurie pirmiausia rūpinasi savo reikalais. Dėl tos priežasties šiandien į paskirų klubų sportininkės žiūrima ne kaip į sportininkes, bet lyg į mergaites, su kuriomis galima pafliirtuoti, pažaisti [26]. Tokia situacija susidarė dėl to, kad Kūno kultūros rūmų vadovai nenorėjo įsiklausti į moterų pageidavimą turėti visai atskirą Moterų sporto sąjungą, o ne tik Moterų lengvosios atletikos komitetą. Sportininkių nuomone, įsteigus tokią Moterų sporto sąjungą, į ją įeitų visos moterų sporto šakos (lengvoji atletika, tenisas, krepšinis ir kt.) ir moterys pačios galėtų spręsti apie jų kultūravimo reikalus [21].

Tačiau sporto funkcionieriai nenorėjo moterims suteikti laisvės pačioms rūpintis savo sporto reikalais. Todėl, nors 1933 m. kovo 31 d. Kūno kultūros rūmuose įvyko visų sporto organizacijų moterų atstovių (dalyvavo 15 moterų) pasitarimas moterų lengvosios atletikos komiteto sudarymo reikalui, tačiau leidimas nebuvo duotas. Rūmų atstovai: referentas A. Latvėnas bei mjr. Ardickas – pareiškė, kad jie apsvarstys moterų pageidavimą [21]. Kaip žinome, moterims nebuvo leista kurti atskirą sąjungą, motyvuojant tuo, kad nereikia skaldyti sporto klubų, kur po vienu stogu išsitenka ir vyrai, ir moterys. Sportininkėms tai buvo signalas, jog greitu metu nepavyks pakeisti rūmų vadovybės pozicijos. Kūno kultūros rūmų diktatas tapo dažna sportininkų pokalbių tema. Periodikoje buvo keliami retoriniai klausimai, kodėl Lietuvoje taip menkai džiaugiamasi ir didžiuojamasi moterų sporto laimėjimais, kodėl Lietuvos sportininkės nėra įtrauktos į Pasaulinę moterų sporto sąjungą, kodėl mūsų moterys iki 4-ojo dešimtmečio vidurio nepažįsta net artimiausių kaimynų – latvių ir esčių sportininkų? Daroma išvada, kad kol Lietuvos moterų sporto reikalus tvarkys kiti, ne jos pačios, tol jos miegos letargo miegą [26].

1938 m. tautininkų režimas buvo tolydžiai stiprinamas, kadangi opozicinės jėgos ėmė vienyti ir siekti esminių pokyčių šalies valdyme. Karinis parengimas bei fizinis auklėjimas tautininkams buvo parankios priemonės visuomenei sudaryti įspūdį, jog šalis yra stipri, pasirėngusi atremti bet kokius priešus, nugalėti įvairius laikmečio sunkumus. Vis dažniau buvo gręžiojama į totalitarines valstybes. Tautininkams imponavo, kad Vokietijoje šūkiai „Sportas – sportui“, „Sportas – sveikatai“ nacizmo veikiami virto teze „Sportas – valstybei“ [40]. Tautininkų požiūriu, fizinis lavinimas turi tapti priemone, kuri „išdirba vienalytę pasaulėžvalgą, tampa auklėjimu tautos galingumui pasiekti, todėl į sporto sąvoką įeina tarnyba valstybei“ [40].

Aukščiausi sportininkų laimėjimai 4-ojo dešimtmečio pabaigoje tautininkų buvo pasitelkti ne tik patriotizmui skatinti, bet ir valstybei populiarinti. Ta pačia idėja 1938 m. buvo surengta lietuvių tautinė olimpiada, į kurią buvo pakviesti po visą pasaulį išsiblaškę lietuviai. Šventė, trukusi keletą dienų, buvo puikiai organizuota ir Lietuvoje sulaukė labai palankaus visuomenės vertinimo. Tautinei olimpiadai surengti reikėjo daug lėšų, todėl vėl buvo

aktyvinami sporto mecenatai. Kadangi trūko lėšų, buvo nutarta pritraukti daugiau aukų iš visuomenės, todėl buvo įsteigtas fondas Tautinėms olimpiadoms remti. Kiekvienam asmeniui, paaukojusiam Fondui ne mažiau kaip 250 Lt, ir juridiniam asmeniui, paaukojusiam ne mažiau kaip 500 Lt, Fondas suteikė Tautinės olimpiados garbės nario rėmėjo vardą. Į šio Fondo vadovybę įėjo ir V. Černienė bei J. Indrašiūnienė [39].

Kitokios sąlygos plėtotis moterų sportui susiklostė Klaipėdos krašte. 1931 m. Lietuvos ir Klaipėdos krašto sportininkų bendradarbiavimą nutraukė kilęs vokiečių sporto klubų išprovokuotas konfliktas su LSL, dėl kurio visi Klaipėdos krašto vokiečių sporto klubai buvo diskvalifikuoti, t. y. jiems uždrausta dalyvauti varžybose ne tik su užsienio, bet ir su Lietuvos komandomis iki 1938 m. lapkričio 1 d., t. y. iki karo padėties Klaipėdos krašte atšaukimo [47]. Klaipėdos krašto sportininkų bendradarbiavimui trukdė nuo 1933 m. Klaipėdoje suaktyvėjusi nacistinė propaganda bei antilietuviškos akcijos, dėl ko didelė dalis lietuvių atsiribojo nuo vokiečių organizacijų. Daugiausia informacijos apie klaidingą moterų sporto pasiekimus žinome nuo 4-ojo dešimtmečio vidurio, kada Kūno kultūros rūmų nurodymu prie „Santaros“ buvo įsteigta sporto organizacija (SSO), veikusi iki 1939 metų. Klaipėdos krašte buvo populiarus dviračių sportas bei vandens sportas. Iki 1934 m. didelė dalis lietuvių sportininkų dalyvavo Klaipėdos krašto vokiečių sporto organizacijose, Sporto sąjungoje (*Sportverein*). Lengvosios atletikos varžybose pasižymėjo L. Cimermanaitė, G. Šoksaitė, E. Linkaitė, M. Šteinaitė, H. Makštinaitė, P. Bukšaitė, A. Prangaitė, Viesaitė, K. Rodaitė, Klementaitė ir kitos. Lietuvos lengvosios atletikos čempionatuose 1928, 1929, 1932, 1933 ir 1934 m. moterys užėmė pirmąsias komandines vietas. Tačiau nuo 1934 m. Sporto sąjunga su Lietuvos sporto institucijomis santykius nutraukė, o lietuvių sportininkės perėjo sportuoti į kitus klubus. Daugelio plaukimo rungčių rekordininkėmis tapo Plaukimo sporto sąjungos (*Schwimmsport Verein*) atstovės H. Ypachaitė, H. Loptienė, Klaipėdos žydų „Bar Kochba“ plaukikės Javšicaitė, Landau ir V. Bejaminaitė. SSO turėjo puikių dviratininkų: V. Rediveikytę, F. Tendienę, bei irkluntojų – B. Barsteikienę-Kavolytę, M. Kazlauskaitę, Runkytę, V. Krepsaitę, Treibakaitę [44].

4-ojo dešimtmečio pabaigoje moterys pasiekė aukštų rezultatų. Deja, nė vienai prieškarinio sportininkei taip ir neteko startuoti Olimpiadoje. Dėl atsinaus valstybės požiūrio į sportą ir dalyvavimą pasaulinėse sporto arenose per neapsižiūrėjimą Lietuva keleriems metams buvo išbraukta iš Tarptautinio olimpinio komiteto narių sąrašo. Šią klaidą bandyta atitaisyti 1937 m. įsteigus Lietuvos tautinį olimpinį komitetą. Tačiau dvejus metus teko laukti, kol 1939 m. Tarptautinis komitetas pranešė, kad Lietuvos olimpinis komitetas įtrauktas į narius. Tai buvo svarbu ruošiantis artėjančioms vasaros olimpinėms žaidynėms, kurios turėjo vykti 1940-aisiais Helsinkyje. Valstybės dėmesys sportui ir pakilęs sportininkų lygis teikė vilčių, kad lietuviškosios žaidynės ne tik dalyvaus, bet ir pasieks aukštų rezultatų. Tačiau visas olimpinės viltis sužlugdė 1939-ųjų rugsėjį kilęs Antrasis pasaulinis karas.

Išvados

3-iojo dešimtmečio pradžioje aktyvios sporto entuziastės įsitraukė į Lietuvos sportinę veiklą, steigė pirmąsias moterų komandas, pirmosios pradėjo žaisti krepšinį ir populiarinti šį sportą Lietuvoje. Aktyviausiai sportavo jaunos merginos ir moterys, kurių amžiaus vidurkis buvo 17–23 metai. Moterų iniciatyvą sportuoti palaikė inteligentės, tapusios pirmosiomis sporto mecenatėmis.

3-iajame dešimtmetyje valstybė neskyrė dėmesio sportui, todėl sportininkų profesionalų nebuvo, susidūrusios su nepalankiu visuomenės vertinimu, inventorius ir aikštynų trūkumu, sportavo tik entuziastės. Ta pati sportininkė dažnai kultivavo 2–3 sporto šakas. Moterys visą laiką išlaikė galimybę savarankiškai apsispręsti, kokią sporto šaką kultivuoti, tačiau dažnai šį pasirinkimą lemdavo sporto klubo turimas inventorius.

Visuomenė gana negatyviai priėmė sportuojančią moterį, tapatino ją su išsišokėle, norinčia fizine jėga prilygti vyrui. Tai, kas vyro sportininko atžvilgiu buvo nekvestionuojama vertybė (drąsa, jėga, ištvėrmė, ryžtas nugalėti), moterims netiko. Visuomenės požiūriu, moterims sportas ir kūno kultūra buvo reikalinga tik sveikatai pagerinti ir grožiui išsaugoti. Su tokiu pasenusiu požiūriu kovoją moterys gydytojos bei kūno kultūros mokytojos.

Lietuvos sportininkės sekė Europos moterų pavyzdžiu ir 1922 m. įsteigė Moterų komitetą, kuris rūpinosi moterų sporto reikalais. Komiteto iniciatyva daugėjo sportuojančių moterų, visuomenėje buvo ginama moters teisė sportuoti. Tačiau 1932 m. pabaigoje Moterų komitetas buvo panaikintas, o visais sporto reikalais buvo pavesta rūpintis Kūno kultūros rūmams. Šis sprendimas turėjo neigiamos įtakos moterų sportui, sumenko moterų iniciatyva, neliko moterų sporto švenčių. Nors moterys 1935 m. siekė atkurti Moterų komiteto darbą, tačiau to padaryti sporto funkcionieriai neleido.

3-iojo dešimtmečio pabaigoje įvedus privalomą karinį parengimą mokyklose bei sustiprinus kūno kultūros dėstymą, išaugo sportuojančių merginų skaičius. 4-ajame dešimtmetyje moterys pasiekė ryškių laimėjimų įvairiose sporto šakose, bet svariausias pergalės buvo pasiektos krepšinio varžybose. Tačiau dėl politinių aplinkybių Lietuvos sportininkėms taip ir neteko dalyvauti Olimpiniuose žaidynėse.

Didžiojoje Lietuvoje ir Klaipėdos krašte moterys susidūrė su skirtingomis sporto organizacijomis ir nevienodomis sąlygomis sportuoti. Lietuvaitės dėl lietuvių ir vokiečių politinių konfliktų 4-ojo dešimtmečio viduryje turėjo palikti vokiečių sporto klubus, kuriuose iki tol sėkmingai sportavo. Kūno kultūros rūmų iniciatyva 1934 m. lietuvius sportininkus suvienijo „Santaros“ sporto organizacija, kurios nariai pasižymėjo Lietuvos čempionatuose.

Šaltiniai ir literatūra

- 1929 m. rugsėjo mėn. VSD kriminalinės policijos mėnesinė apžvalga Nr. 9. LCVA, f. 378, ap. 2, b. 11576, t. 6, l. 71.
- 2676 Kūno kultūros įstatymas. *Vyriausybės žinios*, 1932, nr. 390, p. 3.
- 1936 12 04 KKR Lietuvos Kamuolio žaidimų sąjungos žiniaraštis nr. 8. LCVA, f. 933, ap. 1, b. 534, l. 37.
- 1935 m. mūsų sporto gyvenimo įvykiai. *Fiziškas auklėjimas*, 1935, nr. 4, p. 70.
- Ar moterys teniso žaidime progresuoja? *Sporto tribūna*, 1934, nr. 18, p. 2.
- BARONAITĖ, M. Moteris ir mankšta. *Fiziškas auklėjimas*, 1935, nr. 1, p. 31.
- BARONAITĖ, M. Moters kūno kultūra. *Fiziškas auklėjimas*, 1933, nr. 1–2, p. 36–41.
- Dėl sporto drabužių, mados ir padarumo. *Kūno kultūra ir sveikata*, 1933, nr. 48, p. 745.
- DINEIKA, Karolis. Kūno kultūros raida mūsų pradžios mokykloje (1919–1934). *Fiziškas auklėjimas*, 1935, nr. 1, p. 47.
- EIDUKEVIČIŪTĖ, Adelė. Ar reikalingos moterims skirtingos mankštos. *Fiziškas auklėjimas*, 1938, nr. 5, p. 31.
- EIDUKEVIČIŪTĖ, Adelė. Fizinis moterų šaulių lavinimas. *Fiziškas auklėjimas*, 1940, nr. 6–7, p. 24.
- GĖNYTĖ, V. Daugiau aktingumo. *Kūno kultūra ir sveikata*, 1934, nr. 3, p. 29.
- Kas veikiama Lietuvos sporto lygos Moterų komiteto. *Sportas*, 1928, nr. 60, p. 709.
- Kažo vadovas apie mūsų futbolą. *Kūno kultūra ir sveikata*, 1934, nr. 45, p. 683.
- KRIVIS, J. Sportas ir politika. *Kūno kultūra ir sveikata*, 1934, nr. 4, p. 48.
- KVIKLYS, Vladas. Fiziško auklėjimo literatūra. *Fiziškas auklėjimas*, 1933, nr. 1–2, p. 146.
- KVIKLYS, Vladas. Koks mūsų tautos idealas. *Kūno kultūra ir sveikata*, 1934, nr. 7, p. 87.
- KVIKLYS, Vladas. Dėl sistemingų vasaros stovyklų mokytojams. *Fiziškas auklėjimas*, 1933, nr. 3–4, p. 221.
- Lietuvos sporto apžvalga. *Fiziškas auklėjimas*, 1938, nr. 1, p. 45.
- Lietuvos sporto gyvenimas. *Fiziškas auklėjimas*, 1938, nr. 2, p. 55.
- Manoma įsteigti moterų sporto sąjungą. *Sporto tribūna*, 1933, nr. 6, p. 2.
- Moteris ir sportas. *Sporto tribūna*, 1933, nr. 2, p. 2.
- Moteris ir sportas. *Sporto tribūna*, 1933, nr. 23, p. 3.
- Moteris, grožis ir sportas. *Kūno kultūra ir sveikata*, 1933, nr. 1, p. 12.
- Moterų sporto mėgėjų ratelis. *Sportas*, 1923, nr. 2–3, p. 24.
- Moterų sporto reikalai. *Sporto tribūna*, 1935, nr. 8, p. 1–2.

27. Moterų sporto šventė. *Mūsų sportas*, 1931, nr. 26, p. 2–4.
28. Moterų sporto šventė. *Mūsų sportas*, 1932, nr. 14, p. 3.
29. Moterų sporto šventės programa. *Mūsų sportas*, 1932, nr. 13, p. 1.
30. PARAMSKIENĖ, N. Moterų fizinio lavinimo specifika. *Fiziškas auklėjimas*, 1940, nr. 4, p. 22–24.
31. Pirmosios Tautinės Olimpiados varžybų pasekmės. *Fiziškas auklėjimas*, 1938, nr. 7–8, p. 58–60.
32. Sportas šių metų IV ketvirty. Tenisas. *Fiziškas auklėjimas*, 1936, nr. 4, p. 96.
33. Sportas šių metų pirmame ketvirtyje. *Fiziškas auklėjimas*, 1937, nr. 2, p. 113.
34. Sportas vasaros metu. *Fiziškas auklėjimas*, 1937, nr. 3, p. 89.
35. STEPONAITYTĖ, K. Moterys, daugiau domėkitės kūno kultūra. *Mūsų sportas*, 1932, nr. 32, p. 3.
36. Susirūpinkime 1928 metais. *Sportas*, 1926, nr. 45, p. 482.
37. Svarbesnių ir pasižymėjusių „Kovo“ žaidėjų trumpos biografijos. *Sportas*, 1926, nr. 45, p. 480.
38. Sveikos, sportininkės. *Mūsų sportas*, 1932, nr. 13, p. 1.
39. Tautinė olimpiada. *Fiziškas auklėjimas*, 1938, nr. 5, p. 10–11.
40. TEIŠERSKIS, B. Fizinis auklėjimas ir sportas Trečiajame Reiche. *Fiziškas auklėjimas*, 1938, nr. 9, p. 56–57.
41. VOKIETAITIS, A. Dėl rūbų kūno mankštoje. *Fiziškas auklėjimas*, 1933, nr. 1–2, p. 118–121.
42. VOKIETAITIS, A. Kūno kultūra kasdieniam mokyklos darbe. *Fiziškas auklėjimas*, 1933, nr. 3–4, p. 192.
43. VOKIETAITYTĖ, Gražina. Viešos varžybos moterų fiziniame lavinime. *Kūno kultūra ir fiziškas auklėjimas*, 1940, nr. 5, p. 23–27.
44. BERTAŠIUS, Algimantas. *Lietuvos sporto žinynas*. T. 1 (1919–1940 m.). Vilnius: Lietuvos sporto informacijos centras, 1999, p. 20–172.
45. ČERKELIŪNAS, Kęstutis. Stepo ir Elenos Garbačiauskų jubiliejus. *Sportas*, 1960, nr. 6–9.
46. FUGALEWITSCH, Algird. Die Deutschen Vereine im Memelgebiet und in Litauen im Konflikt zwischen Kultur und Ideologie oder: Wider das Märchen vom Unpolitischen Sport. *Die Deutsche Volksgruppe in Litauen* / Hrsg. B. Von Meissner. Hamburg, 1998.
47. JAKUBAVIČIENĖ, I. Sportas ir politika: vokiečių sportinė veikla Klaipėdos krašte 1923–1939 metais. *Lietuvos istorijos studijos*, 2006, nr. 17, p. 38–53.
48. JUŠKELEVIČIENĖ, Z. J. Augustaitytė-Vaičiūnienė. *Aidai*. Prieiga per internetą: <http://www.aidai.us/index.php?option=com_content&task=view&id=1177&Itemid=142>.
49. *Lietuvos sporto enciklopedija*. Vilnius, Lietuvos sporto informacijos centras. T. 1. 2010, p.106.
50. NARBUTAS, Jonas. *Sportas Nepriklausomoje Lietuvoje 1919–1936*. T. 1. Chicago, 1978, p. 12–391.
51. NARBUTAS, Jonas. *Sportas Nepriklausomoje Lietuvoje 1937–1940*. T. 2. Chicago, 1978, p. 11–425.
52. STONKUS, Stanislovas. *Lietuvos krepšinis*. Kaunas: Šviesa, 2007, p. 30.
53. ŽOSTAUTAITĖ, Petronėlė. *Klaipėdos kraštas 1923–1939*. Vilnius, 1992, p. 232–234.
54. ŽVINKLIENĖ, Alina. Moters kelias į akademiją: istorija ir dabartis. *Sociologija*, 2003, nr. 1, p. 56.

Gauta 2011 m. gruodžio 13 d.

Pateikta spaudai 2012 m. vasario 27 d.

Summary

Women in the Lithuanian Sport Arena in the 1920s–1930s: Chosen or Enforced Role

In the early 1920s sport enthusiasts joined Lithuanian sports activities, organised first women teams and started to play basketball. The most active sportswomen were young 17–23 year old students. Female initiative to take up sports was supported and sponsored mostly by intellectuals, artists and wives of political leaders.

The society expressed a rather unfavourable attitude towards sportswomen viewing them as upstarts who wanted to equal men in their physical strength. The generally accepted attitude was that women could take up sports and physical training merely to improve their health and sustain beauty. Forward-looking women doctors and PT teachers tried to combat the outdated approach.

In 1922, following the example of sportswomen in the rest of Europe, Lithuanians established the Women's Committee which dealt with the issues of women in sports. The Committee actively defended the right of women to take up sports and helped to increase the number of sportswomen. At the end of 1932 the activities of the Women's Committee were terminated and the issues related to women in sports were handed over to the Chamber of Physical Culture. The decision had a highly negative impact on women sport in Lithuania as women's initiative withered and the organization of sports festivals was discontinued. In the late 1920s mandatory military training was introduced and physical training was intensified in schools, thus resulting in the increased number of sportswomen. In the 1930s women achieved outstanding results in various sports, yet the most significant victories were secured in basketball. Despite the good physical form and training, Lithuanian sportswomen never had the chance to compete in the Olympic Games.